

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Аналітичний звіт

2022 РІК

Автори:

Олена КУПЕНКО – д. пед. н., доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, аналітикиня Центру соціальних досліджень Сумського державного університету;

Андріана КОСТЕНКО – д. політ. н., професор, керівниця Центру соціальних досліджень Сумського державного університету;

Ніна СВІТАЙЛО – к. філос. н., доцент, завідувач кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, наукова керівниця Центру соціальних досліджень Сумського державного університету;

Лариса КАЛЬЧЕНКО – д. пед. н., доцент, професор кафедри філософії Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського";

Олена ПЄХОТА – д. пед. н., професор кафедри менеджменту освіти і педагогіки вищої школи Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії;

Крістіна САХНО – аналітикиня Центру соціальних досліджень Сумського державного університету;

Ганна ЄВСЕСВА – аналітикиня Центру соціальних досліджень Сумського державного університету.

Рецензент:

Юлія САВЕЛЬЄВА – гендерна експертка.

Гендерні аспекти соціальної стійкості територіальних громад. Аналітичний звіт. / за редакцією О. Купенко. – Суми: СумДУ, 2022. – 56 с.

Ця публікація була підготовлена в рамках проекту «Підтримка діяльності *Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства* у 2021-2023 рр.», який реалізує Інститут економічних досліджень та політичних консультацій за фінансової підтримки Європейського Союзу. Зміст цієї публікації є виключною відповідальністю авторок і жодним чином не відображає точку зору Європейського Союзу чи Інституту економічних досліджень та політичних консультацій.

Додаткова інформація

Українська національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства (<http://eap-csf.org.ua/>) – це мережа з понад 140 громадських організацій України, що відстоює українські інтереси в рамках Східного партнерства. Платформа є частиною Форуму громадянського суспільства Східного партнерства (ФГС СхП).

Форум громадянського суспільства Східного партнерства (<https://eap-csf.eu/>) - унікальна багаторівнева регіональна платформа громадянського суспільства, спрямована на просування європейської інтеграції, сприяння реформам та демократичним перетворенням у шести країнах Східного партнерства - Вірменії, Азербайджані, Білорусі, Грузії, Молдові та Україні. Будучи громадським елементом Східного партнерства, Форум громадянського суспільства Східного партнерства намагається посилити громадянське суспільство у регіоні, підвищити рівень плюралізму у публічному дискурсі та політиці шляхом сприяння демократії участі та фундаментальних свобод. ФГС СхП - це позапартійна добродесна неурядова організація.

Всеукраїнська громадська організація «Жіночий консорціум України» заснована влітку 2001 року. Передумовою її заснування був активний розвиток великої кількості жіночих організацій національного та місцевого значення, які мали на меті вирішення соціальних важливих проблем, пов'язаних із дотриманням прав жінок та дітей та недостатньою спроможністю жінок у суспільному, політичному та економічному житті країни.

Центр соціальних досліджень (<https://csgard.sumdu.edu.ua>) - це університетський дослідницький й аналітичний центр, який діє на базі кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету. Діяльність ЦСД спрямована на розроблення обґрунтованих рекомендацій, отриманих за результатами кількісних та якісних досліджень задля просування інтересів і бачень різних груп громадян (з особливим акцентом на вразливі групи жінок та чоловіків), формування суспільного діалогу, громадської участі та соціальної стійкості.

ЗМІСТ

КОРОТКИЙ ОГЛЯД РЕЗУЛЬТАТІВ.....	4
ВСТУП.....	7
ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
ТИПОВІ СЦЕНАРІЇ РОЗГОРТАННЯ ПОДІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ.....	12
ЧИННИКИ, ЩО ДОПОМОГЛИ УКРАЇНКАМ І УКРАЇНЦЯМ СПРАВИТИСЯ ІЗ ВИКЛИКАМИ ВІЙНИ.....	18
БАЗОВИЙ СТАН.....	18
ДОСТУП ДО ПОСЛУГ.....	20
ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ.....	26
ЧИННИКИ ВРАЗЛИВОСТІ, ЩО ПОСЛАБЛЮЮТЬ СОЦІАЛЬНУ СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	29
ВІДЧУТТЯ БЕЗПЕКИ.....	29
ДОСТУПНІСТЬ ДО БАЗОВИХ ЗАСОБІВ ІСНУВАННЯ.....	32
СОЦІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ВРАЗЛИВИХ ГРУП.....	36
ВИСНОВКИ.....	49
МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ЛЮДИНИ В ГРОМАДІ.....	51
РЕКОМЕНДАЦІЇ СУБ'ЄКТАМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	54
Додаток 1.....	55

КОРОТКИЙ ОГЛЯД РЕЗУЛЬТАТІВ

Запропоноване дослідження спрямоване на вивчення гендерних аспектів соціальної стійкості в умовах воєнного стану. Дослідницька команда намагалася зрозуміти, завдяки яким внутрішнім чинникам, ресурсам чи здібностям українкам і українцям вдається справлятися з викликами, пов'язаними із війною, і як (завдяки яким механізмам) можна посилити соціальну стійкість населення, зокрема жінок і чоловіків, що перебувають у вразливій ситуації.

Дослідження проведене у межах членства в Українській національній платформі Форуму громадянського суспільства «Східне Партнерство» Жіночим консорціумом України спільно із Центром соціальних досліджень Сумського державного університету протягом травня-жовтня 2022 року у Сумській, Миколаївській, Київській та Львівській територіальних громадах із застосуванням кількісної та якісної стратегій. Зокрема, у травні 2022 року методом онлайн анкетування опитано 800 осіб цивільного населення, із них 67,4% жінок та 32,6% чоловіків. 79,5% опитаних наразі проживають у містах України; 13,1% – у селах; 1,3% – у віддалених селах громади; 3,9% – виїхали за кордон, 2,3% – виїхали в інший населений пункт України. У серпні 2022 року проведено два фокус-групових інтерв'ю за участі внутрішньо переміщених осіб та біженців (всього 16 респондентів/-ок), серед яких були особи із подвійною вразливістю (пенсіонер-біженець, пенсіонер-ВПО, ВПО-багатодітна мати, ВПО-людина з інвалідністю, ВПО-одинокa мати, ВПО 2014 - ВПО 2022 років). У вересні-жовтні 2022 року проведено чотири партиципаторні стратегічні сесії за участі представництва органів державної влади та місцевого самоврядування, керівників/-ць громадських організацій, громадських активістів/-ок, представництва надавачів соціальних і адміністративних послуг, людей з активною життєвою позицією, які працюють на розвиток України з-за кордону.

За результатами аналізу змодельовано 4 типові сценарії розгортання подій в українських територіальних громадах, які відображають наявну ситуацію, проте турбулентну та схильну до швидких змін під впливом безпекової ситуації. Зокрема, виділено характеристики: «Прифронтова громада», «Громада, яка застигла в очікуванні», «Громада - прихисток», «Стратегічна громада». Кожний тип громади включає в себе набір тенденцій в соціальній та економічній сферах, які підвищують або знижують соціальну стійкість людини в умовах воєнного стану.

Оцінка соціальної стійкості населення, зокрема вразливих груп жінок і чоловіків, визначалася за п'ятьма індикаторами (за Террі Кенноном): 1) доступність базових засобів існування; 2) добробут і базовий стан; 3) відчуття безпеки; 4) доступ до соціальних послуг; 5) громадська участь та управління.

Результати опитувань демонструють часткову задоволеність українців і українок за трьома з п'яти індикаторів (таких як: базовий стан; доступ до соціальних послуг та громадська участь населення), що дозволяє їм справлятися з викликами, пов'язаними із війною, та підвищує їх соціальну стійкість. Поряд з цим зазначені індикатори нерівномірно розподілені між різними типами громад та різними групами жінок і чоловіків.

Серед жителів і жительок обстежуваних громад найвищий показник доступу спостерігається до чистої води (92,1%), житла (89,9%) та їжі (89%). Поряд з цим в умовах воєнного стану жительки і жителі громад відчувають обмежений доступ до відпочинку та сну, про що частіше відмічають жінки.

Задоволений рівень базового стану стосується переважно типів громад: «Громада - прихисток», «Стратегічна громада». В зазначених типах громад відсутня гостра потреба у гуманітарній допомозі, яка має спрямовуватися більшою мірою цільовим

групам. Зокрема, ВПО частіше обмежені у доступі до відпочинку та житла; особи з інвалідністю та багатодітні сім'ї – обмежені у доступі до відпочинку; мати/батько одиначка/к – обмежені у доступі до їжі; пенсіонери – обмежені у доступі до їжі та сну.

Проте такі типи громад як: «Прифронтowa громада», «Громада, яка застигла в очікуванні» частіше демонструють обмежений доступ до їжі, чистої води та житла, що вимагає надання екстреної підтримки більшості жителів цих громад.

Незважаючи на воєнний стан, переважна частина населення в обстежених громадах має доступ до ключових послуг, що може свідчити про задовільну роботу органів місцевого самоврядування та відповідних служб, установ. Причому послуги надаються в усіх типах громад, що демонструє стійкість влади.

Поряд із цим варто враховувати, що для різних вразливих груп жінок і чоловіків актуалізовані різні типи послуг, що підтверджує необхідність застосування гендерно чутливого підходу в організації та наданні послуг. Визначені в рамках дослідження потреби та запити мають враховуватися органами влади, благодійними та гуманітарними організаціями, громадським сектором для окреслення пріоритетів та цільових груп при наданні допомоги вразливим групам жінок і чоловіків. Жінки частіше висловлюють актуальність потреб в різного роду підтримці та допомозі, що може свідчити як про їх більш вразливу ситуацію, так і про виконання ними сімейних обов'язків із піклування, виховання, забезпечення членів сім'ї, зокрема дітей.

87,9% опитаних мають можливість користуватися послугами онлайн, що можна вважати позитивним чинником впливу на рівень життя, комунікацію, доступ до інформації та послуг. Поряд з цим особи з інвалідністю та пенсіонери частіше зазначають про нестачу компетентностей у користуванні онлайн-послугами, що має бути врахованим під час організації послуг для цієї групи з навчання/перенавчання. Обмежений доступ до онлайн-послуг частіше висловлюють жителі «Прифронтowej громади».

66,3% опитаних підтвердили зростання власної активності у відповідь на війну. Більш активними у відповідь на війну стали жителі і жительки, котрі не віднесли себе до жодної категорії вразливості (71,4% опитаних цієї категорії), вимушено переміщені особи (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України) (70,5% опитаних цієї категорії) та мати-одиначки (70% опитаних цієї категорії). Високі позиції активізму спостерігаються серед жителів і жительок «Громада-прихисток».

Війна позитивно вплинула на відчуття соціальної довіри всередині громади та взаємної підтримки. Поряд із високим рівнем довіри до членів власної сім'ї/родини, на підтримку яких люди перш за все розраховують, високий рівень такої довіри опитані висловлюють і до ЗСУ та представництва влади. При цьому навіть у воєнний час досить високими є показники соціальної атомізації, оскільки 37,4% опитаних зазначили, що розраховують лише на себе і вирішують свої проблеми самостійно, без чиеїсь допомоги.

Жінки і чоловіки, що перебувають у ситуації вразливості, також демонструють внутрішні ресурси соціальної стійкості, джерелом яких є: самоорганізація, взаємодопомога та мережування, віра в Бога, витривалість, готовність терпіти та відмовлятися від благ (особливо серед ВПО та біженців похилого віку), звикання до стресу та небезпеки, оптимістичне бачення майбутнього, планування в короткій перспективі, прагнення дітей повернутися додому.

Послаблення соціальної стійкості (посилення вразливості) відбувається за такими індикаторами як: обмежена доступність до засобів існування та відчуття небезпеки.

Близько 70% опитаних досить низько оцінюють власне соціально-економічне становище, зазначаючи, що їм або зовсім не вистачає коштів на харчування, комунальні платежі, ліки, або ж вистачає коштів на задоволення базових потреб, але не більше. Серед найбільшій (за їх власними оцінками) частини опитаних переважають жінки, особи з інвалідністю та матері-одиначки/батьки-одинаки. Також 43,5% опитаних, які не

належать до жодної із соціальних категорій, зазначають про можливість задовольнити лише базові потреби і не більше, а 18% – не вистачає коштів на базові потреби. Це може свідчити про те, що війна спричинила появу нових вразливих груп жінок і чоловіків, які наразі можуть бути не охоплені соціальними та гуманітарними програмами.

50% жителів і жительок досліджуваних громад почуваються в небезпеці і ще 24,5% – мають відчуття невизначеності щодо безпекової ситуації. Найчастіше почувалися в небезпеці особи з інвалідністю та ті, хто доглядає чи виховує особу з інвалідністю (69,8% опитаних цієї категорії), пенсіонери (66,7%), а також одинокі матері/батьки (60%). Також 85,6% опитаних зазначають про зростання стресу, тривоги, напруженості. Найвищі показники зростання тривожності та рівня стресу демонструють особи з інвалідністю (90,5%), пенсіонери (89,6%) та ВПО (89,2%).

Повномасштабне російське вторгнення в Україну негативно вплинуло на зайнятість (працевлаштування) та рівень доходів населення України, що поглиблює фінансову нестабільність населення, а отже збільшує ризик потрапляння у вразливу ситуацію. 27,1% опитаних скоротили долю ставки та рівень заробітної плати, 14% – втратили офіційну роботу, 6,9% – втратили неофіційну, ще 21,3% – не працюють, як і раніше. ВПО та безробітні особи частіше зазначають, що вони втратили офіційну роботу, а особи, які не належать до соціально вразливих груп населення, частіше стикалися із скороченням долі ставки і заробітної плати. Найвищі відсотки непрацюючих у жителів і жительок «Прифронтна громада», «Громада, яка застигла в очікуванні».

Фінансова допомога, працевлаштування та гуманітарна підтримка є найбільш затребуваними серед жителів і жительок громад, що на фоні відносного задоволення базових потреб може свідчити як про найбільш поширену стратегію подолання населенням відчуття невизначеності, так і про зростання патерналістських настроїв. 57% опитаних потребують фінансової допомоги; 43,4% – працевлаштування / додаткову зайнятість; 35,5% – ліки; 31,9% – продукти харчування; 27,9% – гігієнічні засоби. Тому поряд з наданням гуманітарної допомоги (продуктових, гігієнічних наборів та медичних препаратів) нагальним видається вирішення проблеми працевлаштування населення та вирішення проблеми втрат фінансового доходу через скорочення долі ставки.

Війна підсилює чинники вразливості серед груп ризику, зокрема: зменшення продуктивності трудової зайнятості (у економічній та психологічній складових), психологічне розбалансування і прояв посттравматичних стресових розладів, що впливають на якість життя в цілому, невизначеність майбутнього, відсутність бачення чіткої перспективи життя у випадку погіршення ситуації.

Запропоновано механізми розвитку соціальної стійкості людини в громаді, які можуть бути застосованими в умовах воєнного часу. Зазначені механізми орієнтовані на тих, хто планує рано чи пізно повернутися в громаду, а також можуть розглядатися як механізми розвитку соціальної стійкості людини в приймаючій громаді. Виділено три групи механізмів: 1) механізми соціальних зв'язків; 2) механізми соціального навчання; 3) механізми врядування в громаді. Кожна група механізмів включає в себе набір інструментів, які можуть комбінуватися чи запроваджуватися окремо як органами влади, так і інститутами громадянського суспільства. Кожна група механізмів передбачає досягнення конкретних цілей та завдань. Зокрема, ключова ціль механізмів соціальних (горизонтальних) зв'язків є зміцнення соціальної довіри, механізмів соціального навчання – інноваційна трансформація в умовах турбулентності, механізми врядування – інклюзивність.

ВСТУП

У відповідь на повномасштабне російське вторгнення українці і українки продемонстрували неабияку стійкість. І це не лише мілітарна стійкість військових, але й соціальна стійкість громадян в умовах травматичних подій війни. Доцільним представляється подальше цілеспрямоване використання феномену “соціальної стійкості” при обґрунтуванні та ухваленні управлінських рішень, спрямованих на розвиток людей, відновлення та розвитку громад.

Виходимо з того, що стійкість і вразливість є такими властивостями соціального суб’єкта, які знаходяться в діалектичному зв’язку.

Аналізуючи реальну ситуацію, маємо зазначити, що війна спричинила травматичні події, які викликають подібні стани у всіх громадян і громадянок України, незалежно від того, чи залишились вони за місцем проживання у своїх територіальних громадах, чи змушені були евакуюватись з місць ведення бойових дій та отримали статус внутрішньо переміщених осіб або біженців за кордоном.

Охоплені дослідженням жителі і жительки територіальних громад пережили в різний період кілька травматичних воєнних подій, що змусили частину їх масово покинути своє місце проживання (ВПО, біженці), або пережити досвід окупації/активних бомбардувань. Зокрема:

- передмістя Києва були окуповані протягом лютого-березня 2022 р. 2 квітня 2022 року у Міноборони України повідомили, що Київщина повністю звільнена від російських військ;

- Львівська ТГ після 24 лютого зазнала неодноразових ракетних обстрілів і є найбільшим транзитним і найпотужнішим волонтерським та соціальним безпековим хабом для громадян, ВПО/біженців з усієї України, які знайшли тимчасовий прихисток на території м. Львова і області;

- Миколаївська ТГ з 24 лютого постійно зазнає ракетних обстрілів. 24 березня Миколаєву присвоєно почесну відзнаку “Місто-герой України”. З 1 травня Миколаївська ТГ, а також інші ТГ області входять до переліку територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні);

- Сумська ТГ опинилася під обстрілами з першого дня повномасштабного російського вторгнення 24 лютого. 25 лютого розпочалася блокада міста Суми, 4 квітня окупаційні сили покинули територію Сумщини. Перший гуманітарний коридор для евакуації населення запрацював 8 березня. З 25 травня частина територіальних громад Сумської області входять до переліку територій, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні).

Досі пережиті травматичні воєнні події супроводжуються викликами соціально-економічного характеру, серед яких:

- Київська ТГ, після звільнення територій і оприлюднення воєнних злочинів російських солдат у містах Буча, Ірпінь, Бородянка й інші, опинилася в ситуації не лише зруйнованої транспортно-логістичної, соціальної, маркетингової та інженерної інфраструктури, а й зіткнулась із потужним відтоком кадрів за кордон та їх частковою передислокацією на захід України, що тимчасово виводить з активного економічного життя значну частину працездатного населення;

- Львівська ТГ отримала критичне навантаження на наявну інфраструктуру внаслідок процесів евакуації, внутрішнього переміщення і розміщення громадян і громадянок для проживання на своїй території, а також статус транзитної локації виїзду за кордон. У квітні 2022 р. було розпочато процес релокації бізнесу/підприємств з місць ведення бойових дій, що накладає додаткове навантаження на промисловий і житловий фонди

Львівщини через невідповідність приміщень заявленій якості, високі ціни на оренду, логістичні проблеми;

- жителі і жительки Миколаївської ТГ залишилися без власних джерел питної води через руйнацію будівель або окупацію місць їх розташування. Станом на зараз у місті доступною є лише технічна вода з річки Інгулець. Місто також постійно зазнає руйнівних масованих ракетних обстрілів цивільної інфраструктури, що змушує людей покидати свої домівки і виїжджати з міста, евакуюватися;

- Сумська ТГ функціонує як форпост у безпосередній близькості до україно-російського кордону і перебуває під постійними артилерійськими обстрілами, наслідками яких є руйнування життєво важливої інфраструктури та значний відтік працездатного населення.

У відповідь на війну в Україні розгортається значна кількість волонтерських мережевих проєктів, державних і міжнародних гуманітарних програм забезпечення речами першої необхідності – водою, продуктами харчування, ліками, засобами гігієни, прихистком. Однак, за відгуками опитаних нами респонденток і респондентів, наданої допомоги та існуючих програм підтримки не вистачає. З іншого боку, існує ризик, що гуманітарна допомога та опіка, надані без врахування реальних потреб жителів і жительок громад, можуть спричинити не лише нераціональне використання обмежених ресурсів, а й спровокувати споживацьке ставлення певних прошарків громадян і громадянок, послабити наявний потенціал стійкості людей і громад.

Отже, аналіз чинників соціальної стійкості та вразливості населення в умовах воєнного стану спрямований на виявлення потреб і соціальних зв'язків громадян і громадянок (з врахуванням гендерних особливостей) у вибраних громадах та виявлення механізмів розвитку соціальної стійкості людей, а також формулювання рекомендацій щодо відновлення і розвитку громад, з урахуванням пережитих травматичних подій.

Запропоноване дослідження спрямоване на вивчення гендерних аспектів соціальної стійкості в умовах воєнного стану. Дослідницька команда намагалася зрозуміти, завдяки яким внутрішнім чинникам, ресурсам чи здібностям українкам і українцям вдається справлятися з викликами, пов'язаними із війною, і як (завдяки яким механізмам) можна посилити соціальну стійкість населення, зокрема жінок і чоловіків, що перебувають у вразливій ситуації.

Включення до дослідницької групи представниць ВПО, біженок/-ців, а також осіб з досвідом життя у воєнній блокаді, дозволило глибше вивчити проблему та оцінити механізми зміцнення соціальної стійкості. У ході формулювання проміжних і поточних висновків дослідження дослідницька група застосовувала також і рефлексію власного досвіду, намагаючись досягнути консенсусу та системного погляду на динаміку в соціальній стійкості людини в громаді у різноманітності можливих сценаріїв та ролей, які так чи інакше втілюються в цих сценаріях.

Над звітом працювали Олена Купенко – керівниця дослідження, д. пед. н., доцент (СумДУ), Ніна Світайло – канд. філос. наук, доц. (СумДУ), Андріана Костенко – д. політ. н., професор (СумДУ), Лариса Кальченко – д. пед. н., доцент (Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"), Олена Пехота – д. пед. н., професор (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія); Крістіна Сахно – аналітикиня ЦСД СумДУ, Ганна Євсєєва – аналітикиня ЦСД СумДУ.

Рецензентка дослідження Юлія Савельєва – гендерна експертка, канд. філос. н.

Особливу вдячність за сприяння у дослідженні висловлюємо Жіночому консорціуму України, експерткам та експертам, представницям та представникам органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, надавачам соціальних і адміністративних послуг Київської, Львівської, Миколаївської та Сумської територіальних громад.

ДИЗАЙН ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження передбачало застосування кількісної та якісної стратегій.

В межах кількісної стратегії протягом травня-вересня 2022 року методом онлайн анкетування опитано 800 осіб цивільного населення, із них 67,4% жінок та 32,6% чоловіків. 79,5% опитаних наразі проживають в містах України; 13,1% – у селах; 1,3% – у віддалених селах громади; 3,9% – виїхали за кордон, 2,3% – виїхали в інший населений пункт України. Серед опитаних 39,8% – жителі Київської громади, 26,5% – Сумської, 21,1% – Львівської та 12,6% – з Миколаївської громади.

Опитуванням охоплено різні соціальні групи цивільного населення (Таблиця А). Серед опитаних осіб, які перебувають у вразливій ситуації, складають: 21% – безробітні; 17,4% – вимушено переміщені особи (в т. ч. які виїхали за кордон); 7,9% – особи з інвалідністю або ті, хто доглядають за особою з інвалідністю; 7% – родина військовослужбовців; 6,4% – багатодітна сім'я; 6,3% – мати-одиначка; 16% – пенсіонери. Значна частина опитаних мають ознаки множинної вразливості, тому загальний показник перевищує 100%.

Таблиця А. Охоплені опитуванням респондентки/-ти за соціальними групами

Соціальна група	всього, %	жінки, %	чоловіки, %
ВПО (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України)	17,4	21,2	9,6
особа з інвалідністю/ доглядає чи виховує особу з інвалідністю	7,9	7,8	8
безробітна особа	21	20,2	22,6
багатодітна сім'я	6,4	7,1	5
мати/батько одиначка/к	6,3	9,3	0
родина військовослужбовця/ці	7	6,1	8,8
пенсіонер/пенсіонерка	16	15,8	16,5
жодна із категорій	41,1	38,4	46,7

В межах якісної стратегії протягом серпня 2022 року проведено 2 фокус-групових інтерв'ю за участі внутрішньо переміщених осіб та біженців (всього 16 респонденток/-ів), серед яких були особи із подвійною вразливістю (пенсіонер-біженець, пенсіонер-ВПО, ВПО-багатодітна мати, ВПО-людина з інвалідністю, ВПО-одинок мати, ВПО 2014 - ВПО 2022 років). До опитування були долучені як жительки/-і, які весь період від оголошення військового стану знаходилися за місцем свого проживання, так і внутрішньо-переміщені особи й біженці, які виїхали зі своїх громад.

У роботі стратегічних сесій, організованих у 4 модулі (29-30 вересня, 5, 7 жовтня 2022 р), взяли участь 25 експертів/ок, представник/ць органів державної влади, місцевого самоврядування, керівників/ць громадських організацій, громадських активісток/-ів, представників/ць надавачів соціальних і адміністративних послуг, людей з активною життєвою позицією, які працюють на розвиток України з-за кордону. Домашніми громадами для експертів/ок є Київ, Львівська, Миколаївська, Сумська територіальні громади.

Метою стратегічних сесій було формулювання позицій, які б дозволили планувати дії на майбутнє в невизначених умовах воєнного стану в Україні.

Завдання для обговорення на стратегічній сесії включали в себе:

- типові сценарії розгортання подій в українських територіальних громадах;
- механізми розвитку соціальної стійкості людини в громаді;
- обтяжуючі чинники, що стримують розвиток соціальної стійкості людини в громаді;
- рекомендації суб'єктам державної влади та місцевого самоврядування щодо розвитку соціальної стійкості людини в громаді.

На підставі даних соціологічного дослідження, зокрема щодо зростаючої активності та згуртованості була сформульована гіпотеза: в умовах надзвичайної ситуації війни вразливі групи населення здатні проявляти певні чинники стійкості, але, разом з тим, цілком природним є й прояв чинників вразливості, за якими стійкість людей можна і потрібно розвивати. Тому дані фокус-групового інтерв'ю були проаналізовані на предмет виявлення чинників стійкості (відповідностей до The Connor-Davidson Resilience Scale¹), а також на предмет виявлення вразливості (за компонентами, які виявив T.Cannon²).

Обмеження дослідження:

Умови воєнного стану, динамічна ситуація та низка різнопланових викликів визначили обмеження проведеного дослідження:

- Цільовою аудиторією дослідження є цивільне населення, зокрема жінки і чоловіки, що перебувають у вразливій ситуації. У опитування не потрапили особи, які проходять військову службу та виконують бойові завдання у складі територіальної оборони чи інших угруповань. Тобто серед опитаних переважають жінки, які складають більшість як серед цивільного населення, так і вразливих груп. Крім того 97,1% охоплених респонденток/-ів населення, які на час опитування знаходилися в Україні, тоді як опитані, які виїхали за кордон, складають лише 3,9%.

- З огляду на значну зміну соціально-демографічної структури через воєнний стан та відсутність актуальних даних про склад населення більш детальна вибірка не може бути розрахована. А результати дослідження не можуть бути поширені на все населення України, а лише відображають тенденції та настрої населення не окупованих / деокупованих територіях, в яких безпосередньо не ведуться бойові дії. Результати опитування не є репрезентативними в розрізі громад, проте відображають тенденцію, характерну для певного типу громади (наближеної до зони ведення бойових дій, транзитної /приймаючої громади).

- Предмет аналізу обмежується сукупністю індикаторів, що характеризують феномен соціальної стійкості людини та характеризує її вразливість. Перелік індикаторів визначається відповідними методологіями The Connor-Davidson Resilience Scale³ та T.Cannon⁴. Тобто соціальна стійкість територіальних громад оцінюється через призму здатності жителів/-ьок, зокрема жінок і чоловіків, що перебувають у вразливій ситуації, справлятися з викликами, пов'язаними із війною. При цьому, поза увагою залишаються адміністративна, фінансова, соціальна спроможність громад (внутрішні ресурси громади), а також зовнішня підтримка у вигляді субвенцій, гуманітарної чи

¹ Connor K.M., Davidson J.R.T. Development of a New Resilience Scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). Depression and anxiety. 2003. 18, P. 76–82. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/da.10113>

² Cannon T. Reducing People's Vulnerability to Natural Hazards: Communities and Resilience, WIDER Working Paper Series RP2008-34, World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER). <https://www.academia.edu>

³ Connor K.M., Davidson J.R.T. Development of a New Resilience Scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). Depression and anxiety. 2003. 18, P. 76–82. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/da.10113>

⁴ Cannon T. Reducing People's Vulnerability to Natural Hazards: Communities and Resilience, WIDER Working Paper Series RP2008-34, World Institute for Development Economic Research (UNU-WIDER). <https://www.academia.edu>

іншої допомоги (зовнішні залучені ресурси у громаду). За цим же принципом оцінювалася і вразливість громади, яка розглядається через призму відсутності внутрішніх ресурсів та особистої спроможності долати труднощі. На думку дослідницької команди, погляд на стійкість з позиції людини (особливо вразливих груп) дозволить оцінити соціальні її аспекти.

- Динаміка воєнного стану визначає зміну потреб громадян/-ок, їх соціальної стійкості та вразливості. У звіті зафіксовані дати конкретних етапів дослідження, однак у висновках враховано динаміку розгортання воєнних подій, накопичення досвіду, включаючи й накопичення психологічного розбалансування, прояву посттравматичних стресових розладів.

ТИПОВІ СЦЕНАРІЇ РОЗГОРТАННЯ ПОДІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

Зазначимо, що сценарії-прототипи та інші названі складові бачення для планування дій на майбутнє були змодельовані на підставі аналізу даних соціологічного дослідження та фокус-групових інтерв'ю.

За результатами виконаного аналізу моделювання сценаріїв-прототипів відобразило різні набори значень за параметрами: а) безпекова ситуація; б) капітал для забезпечення життєдіяльності окремого домогосподарства та громади в цілому; в) тенденції повернення/неповернення населення в громаду; г) тенденція зростання/скорочення зайнятості, робочих місць; д) впровадження інновацій / навчання. Відповідні вихідні тексти представлені в додатку 1.

У ході стратегічної сесії в експертному колі отримано чотири базові сценарії: «Прифронтна громада», «Громада, яка застигла в очікуванні», «Громада - прихисток», «Стратегічна громада».

Зауважимо, що представлені сценарії не є повним відображенням розгортання подій в тій чи іншій реальній територіальній громаді й відображають певною мірою основні тенденції щодо розвитку соціальної стійкості громад. У реальності ситуація залежить також і від мілітарної та економічної стійкості громад, відповідного енергетичного забезпечення. Однак акцентування соціального аспекту вбачається актуальним.

● СЦЕНАРІЙ «Прифронтна громада»:

а) безпекова ситуація:

- складна та нестабільна безпекова ситуація;
- щоденні обстріли та часткове руйнування окремих районів громади;

б) капітал для забезпечення життєдіяльності окремого домогосподарства та громади в цілому:

- проблеми з водопостачанням, електропостачанням (в окремих районах);
- високий рівень тривожності;
- системна робота органів влади всіх рівнів, екстрене реагування;
- надається соціальна підтримка, державна допомога, грошове забезпечення;
- громада згуртована та об'єднана;

в) тенденції повернення / неповернення населення в громаду:

- на фоні рекомендацій влади виїздити із небезпечних районів громади, частина жителів/-шок повертається (оскільки в інших громадах – дорого, відсутнє житло, робота),
- схильні повертатися ті, хто виїхали в інші регіони України, а ті, хто виїхали за кордон, схильні поки не повертатися у зв'язку з нестабільною безпековою ситуацією;
- частково є приймаючою громадою для ВПО, які виїхали із фронтової зони (люди похилого віку, малозабезпечені, які не можуть їхати далі) та потребують житла, засобів гігієни, товарів першої необхідності;

г) тенденція зростання / скорочення зайнятості, робочих місць:

- зменшується чи не збільшується кількість робочих місць;
- наявні вакансії обмежені робочими спеціальностями: водії, зварники, будівельники, комунальники та фахівці із розбору завалів, розчищення після обстрілів;

д) впровадження інновацій / навчання:

- спостерігається гальмування розвитку, зменшується рівень доходів громадян і громади в цілому;
- надходить гуманітарна допомога та програми від міжнародних партнерів;
- потреба в перекваліфікації/ розвитку освіти дорослих в нових умовах воєнної економіки;
- навчання безпеці життєдіяльності.

Майбутнє розвитку сценарію розглядаємо за такою складовою соціальної стійкості як здатність громади навчатися:

Чому навчилася громада?	Критична точка за сценарієм	Чому має навчитися громада?
згуртовуватися та підтримувати одне одного, виживати разом	Рівень мілітарного тиску, який здатна витримати громада	Трансформувати наявний економічний, людський та соціальний ресурс під безпекові та соціальні потреби
		Чому може навчитися Україна на прикладі громади?
		Вживанню під довготривалим мілітарним тиском

● **СЦЕНАРІЙ «Громада, яка застигла в очікуванні»:**

а) безпекова ситуація:

- невизначеність майбутнього;
- посилення безпекового сектору;

б) капітал для забезпечення життєдіяльності окремого домогосподарства та громади в цілому:

- в цілому населення має доступ до задоволення базових потреб (в їжі, воді, житлі), проте окремі вразливі групи відчують із цим проблеми;
- певні категорії населення споживають гуманітарну допомогу і схильні зловживати допомогою (розвивається патерналізм);
- витрати на соціальну підтримку збільшуються і з боку держави, і з боку приватного сектору;
- здійснюється оперативне реагування на кризові питання на фоні відсутності стратегування та планування майбутнього з боку територіальних громад;
- зросла довіра до органів влади та інститутів громадянського суспільства;
- громадськість чутливо реагує на спроби корупції, зловживань;

в) тенденції повернення / неповернення населення в громаду:

- населення повертається в громади, але часто це особи старшого віку та ті, хто проживали в інших регіонах України;
- молодь, проактивна частина населення, представництво середнього бізнесу та жительки/-і із знанням іноземної мови схильні залишатися за кордоном і зайняли очікувальну позицію;
- продовжується виїзд працездатної частини населення через відсутність/нестачу робочих місць;
- діти та молодь є “чинниками” повернення/неповернення в “домашню” громаду (матері виїжджають через безпеку дітей, діти/підлітки хочуть повернутися);
- зростає кількість одиноких людей похилого віку, родичі (жінки) яких виїхали;
- збільшується кількість ВПО із сусідніх областей і при цьому не спостерігається програм інтеграції ВПО;

г) тенденція зростання /скорочення зайнятості, робочих місць:

- робочі місця не створюються;

- збільшується безробіття, зменшується кількість вакансій та рівень заробітних плат;
- наявне приховане безробіття: «простій», призупинення трудових відносин, люди числяться, але не працюють;
- зростає мотивація до працевлаштування;
- переважають робочі місця в бюджетній сфері, малооплачувані, але стабільні;
- зруйновані старі ринки збуту, для нових ускладненими є питання логістики;
- бізнес знаходиться в позиції очікування, проте є перспектива відновлення та розвитку людського потенціалу та економічних процесів;

д) впровадження інновацій / навчання:

- зростає кількість інноваційних програм, міжнародної допомоги та умови для розвитку, зміцнюються міжнародні зв'язки, отримується закордонна допомога;
- запит на дані, результати досліджень стосовно структури населення, ситуації, потреби, тощо з боку влади, інститутів громадянського суспільства та міжнародних інституцій;
- наявні програми підтримки для вразливих груп (проте часто мало затребувані, бо вразливі групи орієнтуються на гуманітарну допомогу);
- наявна потреба в перекваліфікації, трансформації бізнесу та створення нових / трансформації попередніх робочих місць для збереження населення та розвитку громади в умовах невизначеності;
- увага до інклюзії (інклюзивний ресурсний центр);
- відсутній сценарій, стратегії розвитку громади в умовах воєнного стану та на найближчі роки;
- повернулися люди з пониженим порогом страху та з баченням “європейських” стандартів, які можуть стати новим рушієм розвитку.

Майбутнє розвитку сценарію розглядаємо за такою складовою соціальної стійкості як здатність громади навчатися:

Чому навчилася громада?	Критична точка за сценарієм	Чому має навчитися громада?
Швидко вибудувати мережі та логістичні зв'язки	Відповідність кількості робочих місць потребам розвитку громади	Стратегічному мисленню в умовах невизначеності, міжсекторному партнерству при розробленні та реалізації стратегій та врахування зміни ситуації
		Чому може навчитися Україна на прикладі громади?
		Утримувати зв'язки між ВПО, біженцями та “домашніми” громадами

● **СЦЕНАРІЙ «Громада-прихисток»:**

а) безпекова ситуація:

- відносно стабільна безпекова ситуація;
- під удар може потрапляти критична інфраструктура;

б) капітал для забезпечення життєдіяльності окремого домогосподарства та громади в цілому:

- органи державної влади та місцевого самоврядування працюють;
- частина міжнародних представництв, компаній перемістилися в громаду;
- транзит між Україною та Європою;
- критичне навантаження на соціальну та іншу інфраструктуру;
- соціальні виплати здійснюються, проте є тенденція до їх зменшення;

- нестача досвіду та відсутні методичні рекомендації / інструкції по роботі із ВПО, наданню послуг в нових умовах; підтримки місцевого населення; все покладено на департаменти соціального забезпечення;
 - зростання патріотизму та волонтерства;
- в) тенденції повернення / неповернення населення в громаду:
- значна частина місцевого населення виїхала за кордон через безпекову ситуацію, для возз'єднання сім'ї чи з метою працевлаштування;
 - значно зросла кількість ВПО та осіб, які транзитом проїжджають за кордон;
 - влада екстрено розгорнула допомогу ВПО, створено прихистки, надається допомога, проте спостерігаються випадки упередженого ставлення з боку місцевого населення; також є випадки зловживання допомогою з боку ВПО;
 - частина місцевого населення намагається пережити зиму за кордоном і після цього повернутися;
 - частина ВПО, за наявності житла і роботи, не відчують себе інтегрованими у громаду;
- г) тенденція зростання / скорочення зайнятості, робочих місць:
- прихисток для релокованих бізнесів, що дало можливості створити нові робочі місця;
 - спостерігаються процеси відновлення та розвитку людського потенціалу та економічних процесів;
 - наявні робочі місця та вакансії із середньою заробітною платою;
 - зростання зареєстрованого безробіття;
 - збільшення конкуренції на ринку праці;
- д) впровадження інновацій / навчання:
- зростає кількість інноваційних програм, міжнародної допомоги та умов для розвитку, зміцнюються міжнародні зв'язки, отримується закордонна допомога, більше там, де і до цього був активізм;
 - створюються інформаційні, освітні центри для ВПО, спостерігається інноваційний розвиток людського потенціалу;
 - є можливості для саморозвитку, навчання та перекваліфікації, проте ВПО не завжди хочуть навчатися, вирішуючи екстрені потреби.

Майбутнє розвитку сценарію розглядаємо за такою складовою соціальної стійкості як здатність громади навчатися:

Чому навчилася громада?	Критична точка за сценарієм	Чому має навчитися громада?
Швидке розгортання інфраструктури екстреного реагування	Чи витримає наявна інфраструктура та система послуг навантаження потреб ВПО і місцевого населення	Адаптації ВПО у приймаючу громаду, нікого не залишаючи осторонь, та чи будуть подолані стереотипи й упередження
		Чому може навчитися Україна на прикладі громади?
		Швидкому налагодженню комунікацій із міжнародними партнерами, залучення зовнішніх інвестицій та гуманітарних, соціальних й інноваційних міжнародних програм.

● **СЦЕНАРІЙ «Стратегічна громада»:**

а) безпекова ситуація:

- деокупована територія;
- стратегічний центр прийняття рішень, тому є стратегічною військовою ціллю;

- ключова увага на захист та безпекову ситуацію;
- б) капітал для забезпечення життєдіяльності окремого домогосподарства та громади в цілому:
 - задоволені базові потреби, наявний доступ до послуг, працююча критична інфраструктура;
 - часткове відновлення транспортного сполучення;
 - органи державної влади, місцевого самоврядування та служби працюють, надаються послуги;
 - зростають зв'язки і соціальна довіра;
 - згуртованість, активізм та волонтерство, готовність допомагати одне одному, місцевій владі;
 - частково запроваджуються консультативно-дорадчі органи (ради ВПО, ради постраждалого населення), що забезпечує включення людей у процеси прийняття рішення;
- в) тенденції повернення / неповернення населення в громаду:
 - населення повертається, особливо ті, хто виїхали до інших регіонів України або за кордон, проте не змогли інтегруватися (адаптуватися);
 - представництво середнього бізнесу зайняло вичікувальну позицію;
 - частина не місцевого населення, яка постійно працювала в громаді, виїхали та зайняли очікувану позицію;
 - зростає кількість ВПО із зон введення бойових дій, проте виникають проблеми із пошуком житла / роботи та зростає попит на соціальні і адміністративні послуги;
 - діти та підлітки є “магнітами” повернення;
- г) тенденція зростання / скорочення зайнятості, робочих місць:
 - скорочення робочих місць;
 - приховане безробіття;
 - перехід на дистанційний формат роботи;
 - збільшення кількості зареєстрованих безробітних та скорочення вакансій;
- д) впровадження інновацій / навчання:
 - тенденція до відновлення та впровадження інноваційних підходів;
 - залучення зовнішньої допомоги, міжнародних програм;
 - відновлення соціальної та критичної інфраструктури;
 - поява запиту на підвищення кваліфікації щодо роботи з людьми похилого віку, ВПО, осіб, постраждалих від війни, тощо;
 - зростання ініціатив інститутів громадянського суспільства, проєктна діяльність, мережування, проте такі проєкти рідко координуються і спрямовуються на досягнення стратегічних цілей чи результату.

Майбутнє розвитку сценарію розглядаємо за такою складовою соціальної стійкості як здатність громади навчатися:

Чому навчилася громада?	Критична точка за сценарієм	Чому має навчитися громада?
Відновленню та зміцненню рівня соціальної довіри	Послаблення єдності та втрата каналів комунікації із суспільством	Відповідальному лідерству серед територіальних громад; визначати пріоритети з урахуванням різноманітності ситуацій та турбулентності;
		Чому може навчитися Україна на прикладі громади?
		Стійкості влади, згуртування суспільства та швидкості прийняття рішень

Розглядаючи типові сценарії, маємо зауважити, що певною мірою прояв того чи іншого сценарію може стосуватися в той чи інший час різних громад. Тобто з огляду на безпекову ситуацію, кожна українська громада може набути рис будь-якого із запропонованих типів. А отже, досвід отриманий громадами, має бути осмислений в цілому і взятий на озброєння на державному рівні. Припускаємо, що такий досвід може бути корисним й для інших країн.

Отже, якщо узагальнювати в цілому, чому маємо навчитися локально та у взаємній координації в плані соціальної стійкості, то це:

- згуртуватися та підтримувати одне одного, виживати разом;
- швидко вибудовувати мережі та логістичні зв'язки;
- швидко розгортати інфраструктури екстреного реагування;
- відновлюватися та зміцнювати рівень соціальної довіри.

Також досвід, який маємо отримати локально та у взаємній координації, – це досвід стратегічного мислення, міжсекторного партнерства при розробленні та реалізації стратегій, включаючи моніторингові процедури як інструмент стратегування, а не реагування на кризові процеси.

Із розумінням проблематики стратегічних перспектив на рівні територіальних громад і на державному рівні, важливим вбачаємо також тактичні механізми розвитку соціальної стійкості людини в громаді.

ЧИННИКИ, ЩО ДОПОМОГЛИ УКРАЇНКАМ І УКРАЇНЦЯМ СПРАВИТИСЯ ІЗ ВИКЛИКАМИ ВІЙНИ

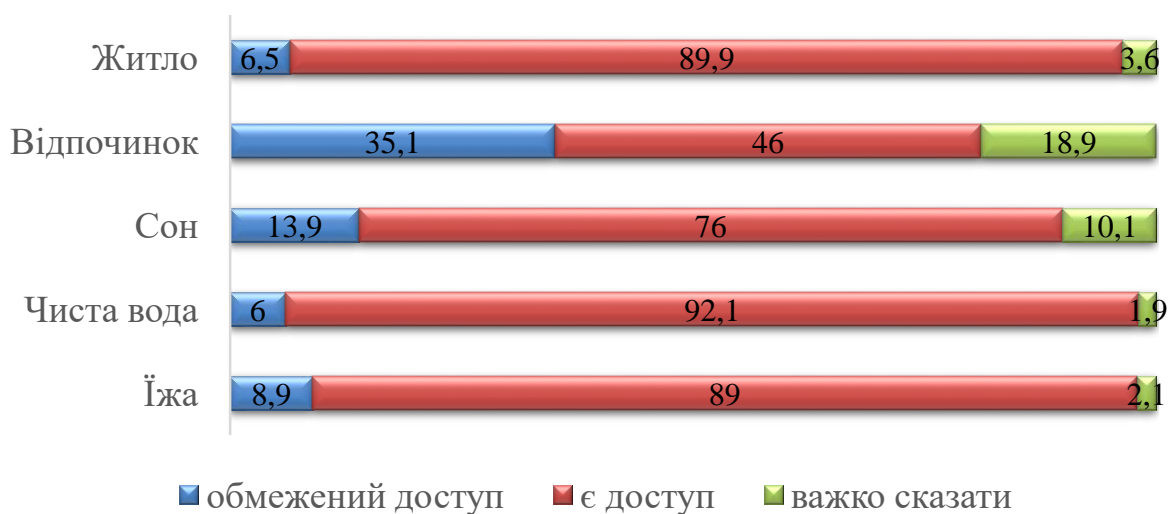
Оцінка соціальної стійкості населення, зокрема жінок і чоловіків, що перебувають у вразливій ситуації, визначалася за п'ятьма індикаторами (за Террі Кенноном): 1) доступність базових засобів існування; 2) добробут і базовий стан; 3) відчуття безпеки; 4) доступ до соціальних послуг; 5) громадської участі та управління, та охоплювало різні групи потреб (фізіологічні, безпекові, потреби в зайнятості), доступ до послуг (гуманітарна допомога, фінансова допомога, працевлаштування, навчання, медична і психологічна допомога, догляд вдома, догляд за дітьми, юридична та інформаційна підтримка).

Результати опитувань демонструють часткову задоволеність українок і українців за трьома з п'яти індикаторів (таких як: **базовий стан; доступ до соціальних послуг та громадська участь населення**), що дозволяє їм справлятися з викликами, пов'язаними із війною та підвищує їх соціальну стійкість. Поряд з цим зазначені індикатори нерівномірно розподілені між різними типами громад та різними групами жінок і чоловіків.

БАЗОВИЙ СТАН

Сильною стороною (ресурсом для розвитку та відновлення) України є те, що збережено для переважної частки жителів/-шок доступ до чистої води, житла та їжі. Найбільший показник доступу до чистої води (92,1%), високі показники задоволеності населення у доступі житла (89,9%) та їжі (89%) (Діаграма 1).

*Діаграма 1. Оцінка задоволення фізіологічних потреб, %
(дані дослідження станом на травень 2022 року)*

Поряд з цим **проблемними залишаються питання доступу до відпочинку та сну**. Адже 35,1% респондентів/-ок відчувають обмежений доступ до відпочинку, а 13,9% – до сну. **Жінки частіше відмічають про обмежений доступ до відпочинку**

(38,8% жінок та 27,6% чоловіків) та обмежений доступ до сну (14,8% жінок та 11,9% чоловіків) (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1. Оцінка задоволення фізіологічних потреб (за статтю)

%	Стать	обмежений доступ	є доступ	важко сказати
Їжа	Жінка	9,3	87,9	2,8
	Чоловік	8,0	91,2	0,8
Чиста вода	Жінка	5,9	91,7	2,4
	Чоловік	6,1	93,1	0,8
Сон	Жінка	14,8	73,8	11,3
	Чоловік	11,9	80,5	7,7
Відпочинок	Жінка	38,8	41,9	19,3
	Чоловік	27,6	54,4	18,0
Житло	Жінка	6,3	89,2	4,5
	Чоловік	6,9	91,2	1,9
дані дослідження станом на травень 2022 року				

Жінки і чоловіки, які перебувають у вразливій ситуації, частіше обмежені у доступі до фізіологічних потреб (Таблиці 1.2):

- 30% матерів-одиначок / батьків-одиначків, а також 22,9% пенсіонерів/ок обмежені у доступі до їжі;
- 8% матерів-одиначок / батьків-одиначків обмежені у доступі до чистої води;
- 29,2% пенсіонерів/-ок обмежені у доступі до сну;
- більше 40% вимушено переміщених осіб (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України), осіб з інвалідністю та багатодітних сімей обмежені у доступі до відпочинку;
- 23% ВПО (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України) – обмежені у доступі до житла.

Таблиця 1.2. Обмежений доступ до фізіологічних потреб (за соціальною групою)

%	Їжа	Чиста вода	Сон	Відпочинок	Житло
ВПО (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України)	8,6	2,9	16,5	43,2	23,0
особа з інвалідністю/ доглядає чи виховує особу з інвалідністю	19,0	6,3	17,5	44,4	4,8
безробітна особа	8,9	4,8	11,3	37,5	8,9
багатодітна сім'я	13,7	2,0	9,8	41,2	11,8
мати/батько одначка/к	30,0	8,0	18,0	38,0	2,0
родина військовослужбовця/ці	3,6	1,8	16,1	30,4	10,7
пенсіонер/пенсіонерка	22,9	4,2	29,2	39,6	10,4
жодна із категорій	4,3	7,9	12,2	30,1	2,1
дані дослідження станом на травень 2022 року					

Наближеність громади до території ведення бойових дій впливає на обмеженість доступу до фізіологічних потреб (Таблиця 1.3). Жителі/-ьки Сумської та Миколаївської територіальних громад частіше обмежені у доступі до їжі, чистої води та житла. Тоді як громади, які далі від зони введення бойових дій, проте які є транзитними/приймаючими громадами (наприклад, Львівська), частіше зазначають про обмежений доступ до відпочинку.

**Таблиця 1.3. Обмежений доступ до фізіологічних потреб
(за територіальною громадою)**

%	Їжа	Чиста вода	Сон	Відпочинок	Житло
Київська громада	0,9	0,3	3,8	31,4	4,4
Львівська громада	4,7	1,8	20,1	40,2	4,7
Миколаївська громада	8,9	36,6	15,8	33,7	8,9
Сумська громада	24,1	3,3	23,1	37,3	9,9

дані дослідження станом на травень 2022 року

ДОСТУП ДО ПОСЛУГ

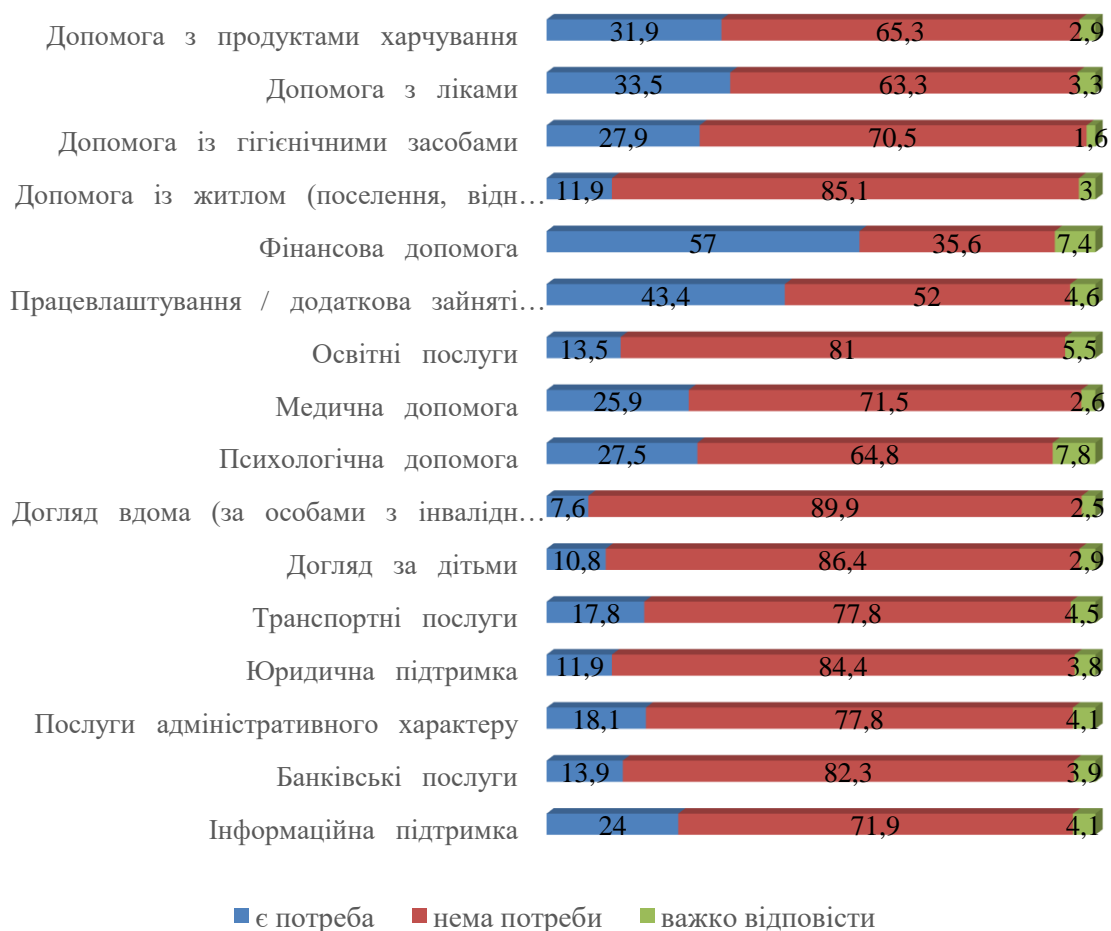
Незважаючи на воєнний стан, переважна частина населення в обстежених громадах мають доступ до ключових послуг, що може свідчити про роботу органів місцевого самоврядування та відповідних служб, установ. Причому послуги надаються в усіх типах громад, що демонструє стійкість влади.

Поряд з цим варто враховувати, що для різних груп жінок і чоловіків, що перебувають у вразливій ситуації, актуалізовані різні типи послуг, що підтверджує необхідність застосування гендерно чутливого підходу в організації та наданні послуг. Визначені в рамках дослідження потреби та запити мають враховуватися органами влади, благодійними та гуманітарними організаціями, громадським сектором для окреслення пріоритетів й цільових груп при наданні допомоги вразливим групам жінок і чоловіків.

Актуальною для населення є потреба в наданні **психологічної допомоги** (27,5% потребують), **медичної допомоги** (25,9% потребують), **інформаційної підтримки** (24% потребують), **послуг адміністративного характеру** (18,1% потребують), **транспортних послуг** (17,8% потребують) (Діаграма 2).

Фінансова допомога є найбільш актуальною потребою серед жителів опитаних громад: 57% опитаних зазначили, що потребують фінансової допомоги, і лише кожен третій (35,6%) її не потребує. Крім того, 43,4% відповіли, що потребують працевлаштування або додаткової зайнятості, що може бути зумовлено зниженням рівня доходу населення. Актуальними для населення також є потреби у ліках (33,5%), продуктах харчування (31,9%), гігієнічних засобах (27,9%). Відповідно, поряд з наданням гуманітарної допомоги (продуктових, гігієнічних наборів та медичних препаратів) нагальним видається вирішення проблеми працевлаштування населення та вирішення проблеми втрат фінансового доходу через скорочення долі ставки.

Діаграма 2. Потребу в яких послугах Ви відчуваєте сьогодні?, % (дані дослідження станом на травень 2022 року)

Для вразливих груп жінок і чоловіків актуалізовані різні типи послуг (Таблиця 2.1), що підтверджує необхідність гендерно чутливого підходу в наданні послуг:

- вимушено переміщені особи (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України) висловлюють потребу у послугах: фінансової допомоги (62,6%), адміністративного характеру (43,9%), інформаційної підтримки (43,2%), банківських послуг (30,9%), юридичної підтримки (30,2%), а також освітніх послуг (29,5%);
- особи з інвалідністю чи особи, які доглядають людину з інвалідністю, зазначають про потребу в ліках (85,7%), в фінансовій допомозі (77,8%), в допомозі з продуктами харчування (76,2%), в допомозі з гігієнічними засобами (73%), в медичних послугах (65,1%), в послугах з догляду вдома (42,9%);
- пенсіонери висловлюють потреби у фінансовій допомозі та ліках (по 72,9%), допомозі з продуктами харчування (64,6%), медичних послугах (56,3%), інформаційній підтримці (39,6%);
- матері/батьки одиначки/ки частіше потребують фінансову допомогу (76%), допомогу з продуктами харчування (68%), послуг догляду за дітьми (48%) та освітні послуг (33%);
- для багатодітних сімей актуалізована фінансова допомога (66,7%) та освітні послуги (29,4%);
- для безробітних важливими є працевлаштування (75%) та фінансова допомога (70,8%).

Таблиця 2.1 Потребу в яких послугах Ви відчуваєте? (за соціальними групами)

	Вимушено переміщена особа	Особа з інвалідністю/ доглядає чи виховує особу з інвалідністю	Безробітна особа	Багатодітна сім'я	Мати-одиначка	Родина військовослужбовця	Пенсіонер / пенсіонерка	Жодна із категорій
Допомога з продуктами харчування	42,4	76,2	42,3	41,2	68	19,6	64,6	12,5
Допомога з ліками	43,9	85,7	40,5	27,5	64	26,8	72,9	15,8
Допомога із гігієнічними засобами	41	73	35,7	35,3	52	16,1	54,2	9,4
Допомога із житлом	41,7	19	19	15,7	16	16,1	4,2	2,4
Фінансова допомога	62,6	77,8	70,8	66,7	76	46,4	72,9	42,9
Працевлаштування/додаткова зайнятість	59	39,7	75	56,9	58	33,9	10,4	29,8
Освітні послуги	29,5	12,7	15,5	29,4	32	14,3	2,1	7,9
Медичні послуги	38,8	65,1	26,8	25,5	46	23,2	56,3	12,5
Догляд вдома (за особами з інвалідністю)	7,9	42,9	5,4	3,9	10	5,4	18,8	3
Догляд за дітьми	16,5	3,2	8,9	21,6	48	12,5	6,3	6,7
Транспортні послуги	29,5	23,8	12,5	17,6	24	25	22,9	14,6
Юридична підтримка	30,2	19	13,1	11,8	20	16,1	20,8	5,2
Послуги адміністративного характеру	43,9	22,2	23,2	17,6	24	16,1	20,8	10,6
Банківські послуги	30,9	15,9	13,1	13,7	22	19,6	22,9	7,9
Інформаційна підтримка	43,2	22,2	28	31,4	30	28,6	39,6	14,6
дані дослідження станом на травень 2022 року								

Зазначений перелік потреб мають враховуватися органами влади, благодійними та гуманітарними організаціями, громадським сектором під час визначення пріоритетів й цільових груп при наданні допомоги вразливим групам жінок і чоловіків.

Жінки частіше висловлюють актуальність потреб в різного роду підтримці та допомозі (Таблиця 2.2), що може свідчити як про їх більш вразливу ситуацію, так і про виконання ними сімейних обов'язків із піклування, виховання, забезпечення членів сім'ї, зокрема дітей.

Таблиця 2.2 Потребу в яких послугах Ви відчуваєте (за статтю)

	стать	є потреба	немає потреби	важко відповісти
Допомога з продуктами харчування	Жінка	35,6	61,4	3,0
	Чоловік	24,1	73,2	2,7
Допомога з ліками	Жінка	37,7	59,0	3,3
	Чоловік	24,9	72,0	3,1
Допомога із гігієнічними засобами	Жінка	31,0	67,7	1,3
	Чоловік	21,5	76,2	2,3
Допомога із житлом (поселення, відновлення)	Жінка	13,4	83,7	3,0
	Чоловік	8,8	88,1	3,1
Фінансова допомога	Жінка	58,6	33,8	7,6
	Чоловік	53,6	39,5	6,9
Працевлаштування / додаткова зайнятість	Жінка	44,9	50,5	4,6
	Чоловік	40,2	55,2	4,6
Освітні послуги	Жінка	15,4	79,4	5,2
	Чоловік	9,6	84,3	6,1
Медична допомога	Жінка	27,5	70,1	2,4
	Чоловік	22,6	74,3	3,1
Психологічна допомога	Жінка	31,9	61,0	7,1
	Чоловік	18,4	72,4	9,2
Догляд вдома (за особами з інвалідністю)	Жінка	7,6	90,0	2,4
	Чоловік	7,7	89,7	2,7
Догляд за дітьми	Жінка	13,0	84,6	2,4
	Чоловік	6,1	90,0	3,8
Транспортні послуги	Жінка	19,5	76,6	3,9
	Чоловік	14,2	80,1	5,7
Юридична підтримка	Жінка	12,8	83,9	3,3
	Чоловік	10,0	85,4	4,6

Послуги адміністративного характеру (отримання документів, реєстрація, тощо)	Жінка	20,6	75,5	3,9
	Чоловік	13,0	82,4	4,6
Банківські послуги	Жінка	15,8	80,7	3,5
	Чоловік	10,0	85,4	4,6
Інформаційна підтримка	Жінка	25,4	70,9	3,7
	Чоловік	21,1	73,9	5,0
дані дослідження станом на травень 2022 року				

Різні типи громад також демонструють актуалізацію різних груп потреб (Таблиця 2.3). Для громад, які розташовані близько до зони бойових дій (Сумська), актуальною є допомога засобами першої необхідності (продуктами харчування, ліками, гігієнічними засобами). Тоді як потреби у фінансовій допомозі важливими є для всіх типів громад. Питання працевлаштування більше актуалізоване для Київської громади, що може свідчити про значну втрату або тимчасове зупинення робочих місць.

Регіональні особливості задоволеності та актуалізації потреб мають враховуватися у стратегічному плануванні регіонального розвитку.

Таблиця 2.3 Потребу в яких послугах Ви відчуваєте (за територіальною громадою)

	Київська громада	Львівська громада	Миколаївська громада	Сумська громада
Допомога з продуктами харчування	33,0	9,5	33,7	47,2
Допомога з ліками	32,4	17,2	36,6	46,7
Допомога із гігієнічними засобами	31,4	10,1	22,8	39,2
Допомога з житлом (поселення, відновлення)	13,5	5,9	14,9	12,7
Фінансова допомога	67,9	32,0	58,4	59,9
Працевлаштування\додаткова зайнятість	60,4	28,4	44,6	29,2
Освітні послуги	13,2	15,4	17,8	10,4
Медичні послуги	21,7	20,1	35,6	32,1
Психологічна допомога	28,3	27,2	31,7	24,5
Догляд вдома (за особами з інвалідністю)	6,6	5,9	11,9	8,5
Догляд за дітьми	7,9	11,8	15,8	11,8
Транспортні послуги	7,5	21,9	28,7	24,5
Юридичні послуги	10,1	13,6	16,8	10,8
Послуги адміністративного характеру	13,8	18,9	39,6	13,7
Банківські послуги	7,9	13,6	22,8	18,9
Інформаційні послуги	19,5	24,3	33,7	25,9
дані дослідження станом на травень 2022 року				

Серед опитаних жителів громад спостерігається високий рівень доступу до онлайн-послуг. Так, **87,9% опитаних зазначили, що мають можливість користуватися послугами онлайн**, і це можна вважати досить позитивним результатом і чинником, що не може не впливати на загальний рівень життя, процеси спілкування, отримання інформації, у т.ч і послуг. Розглядаємо це як сильну сторону (ресурс для розвитку та відновлення). Поряд з цим 8,1% зазначили, що не вміють користуватися онлайн-послугами, а 4,9% зазначили, що не мають доступу до Інтернету (Діаграма 3).

Діаграма 3. Чи є у вас доступ до онлайн-послуг? (станом на травень 2022 року)

Наведена нижче Таблиця 3.1 ілюструє ситуацію у різних вразливих групах опитаних і цілком очікувано показує більші проблеми з доступом до онлайн-послуг саме у осіб з інвалідністю та тих, хто доглядає чи виховує особу з інвалідністю, а також пенсіонер/пенсіонерка. В цих групах переважає показник невміння користуватись онлайн-послугами. Тому навчання/перенавчання для них має передбачати подолання бар'єру у доступі до онлайн-послуг для них через формування відповідних навичок.

Таблиця 3.1. Доступ до онлайн-послуг (за соціальними групами)

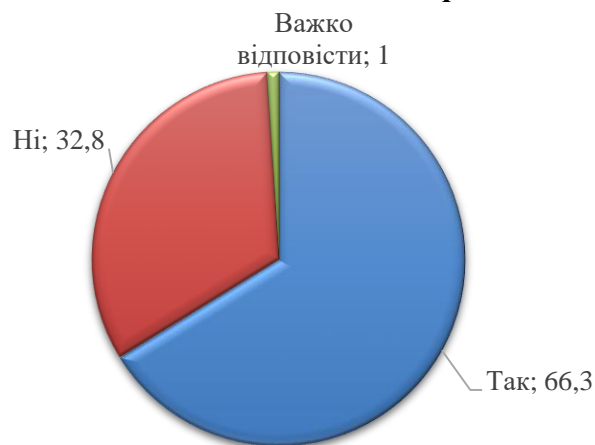
	Є можливість користуватися послугами онлайн	Немає доступу до Інтернету	Не вмію користуватися онлайн-послугами
Вимушено переміщена особа	86,3	8,6	5,0
Особа з інвалідністю/ доглядає чи виховує особу з інвалідністю	68,3	7,9	23,8
Безробітна особа	84,5	8,9	6,5
Багатодітна сім'я	90,2	3,9	5,9
Мати-одиначка	92,0	8,0	0,0
Родина військовослужбовця	96,4	0,0	3,6
Пенсіонер/пенсіонерка	50,0	16,7	33,3
Жодна із категорій	92,4	2,1	5,5
дані дослідження станом на травень 2022 року			

ГРОМАДСЬКА УЧАСТЬ

В контексті даного дослідження питання соціальної стійкості пов'язується нами з важливістю і необхідністю не лише розуміння реальних потреб населення громади і розроблення програм для забезпечення їх наявності та доступності, а й із необхідністю налагодження соціальних зв'язків всередині громади, відповідного ситуації рівня взаємної підтримки та солідарності. І як мінімум – також розуміння проблем і потреб оточуючих. Тому окремий блок дослідження стосувався оцінок населенням власної громадянської активності та згуртованості у відповідь на виклики воєнного часу.

Сильною стороною (ресурсом для розвитку та відновлення) є те, що загалом по масиву 66,3% опитаних підтвердили зростання власної активності у відповідь на війну (Діаграма 4).

Діаграма 4. Чи Ви чи члени Вашої родини стали більш активними у відповідь на війну? (дані дослідження станом на травень 2022 року)

Найбільш вираженими є оцінки опитаних, які представляють групу вимушено переміщених осіб (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України) – 70,5%, матері-одиначки 70%. Представництво цих груп зазначили, що стали більш активними у відповідь на війну. Дещо вищі у порівнянні з іншими категоріями опитаних (71,4%) мають і ті респонденти, котрі не віднесли себе до жодної категорії вразливості. Досить близькі показники оцінок, які все ж відображають зростання активності, демонструють родини військовослужбовців, безробітні, представництво багатодітних сімей. А от особи з інвалідністю та пенсіонери дещо рідше вказують на зростання власної активності у відповідь на війну. Проте загалом, зазначимо, у жодній з груп опитаних цей показник не опускається нижче 43,8%.

Таблиця 4.1. Ви чи члени Вашої родини стали більш активними у відповідь на війну? (за соціальними групами)

	Так	Ні	Важко відповісти
ВПО (виїхали за кордон чи інші населені пункти України)	70,5	29,5	0,0
Особа з інвалідністю/ доглядає чи виховує особу з інвалідністю	52,4	46,0	1,6
Безробітна особа	64,9	33,9	1,2
Багатодітна сім'я	72,5	25,5	2,0
Мати одначка	70,0	30,0	0,0
Родина військовослужбовця	67,9	28,6	3,6
Пенсіонер/пенсіонерка	43,8	52,1	4,2
Жодна із категорій	71,4	28,3	0,3

дані дослідження станом на травень 2022 року

Мешканці Львівської громади демонструють найвищий показник активності (77,5%) (Таблиця 4.2), що може свідчити про високий рівень згуртування транзитних громад чи громад масового прийому ВПО.

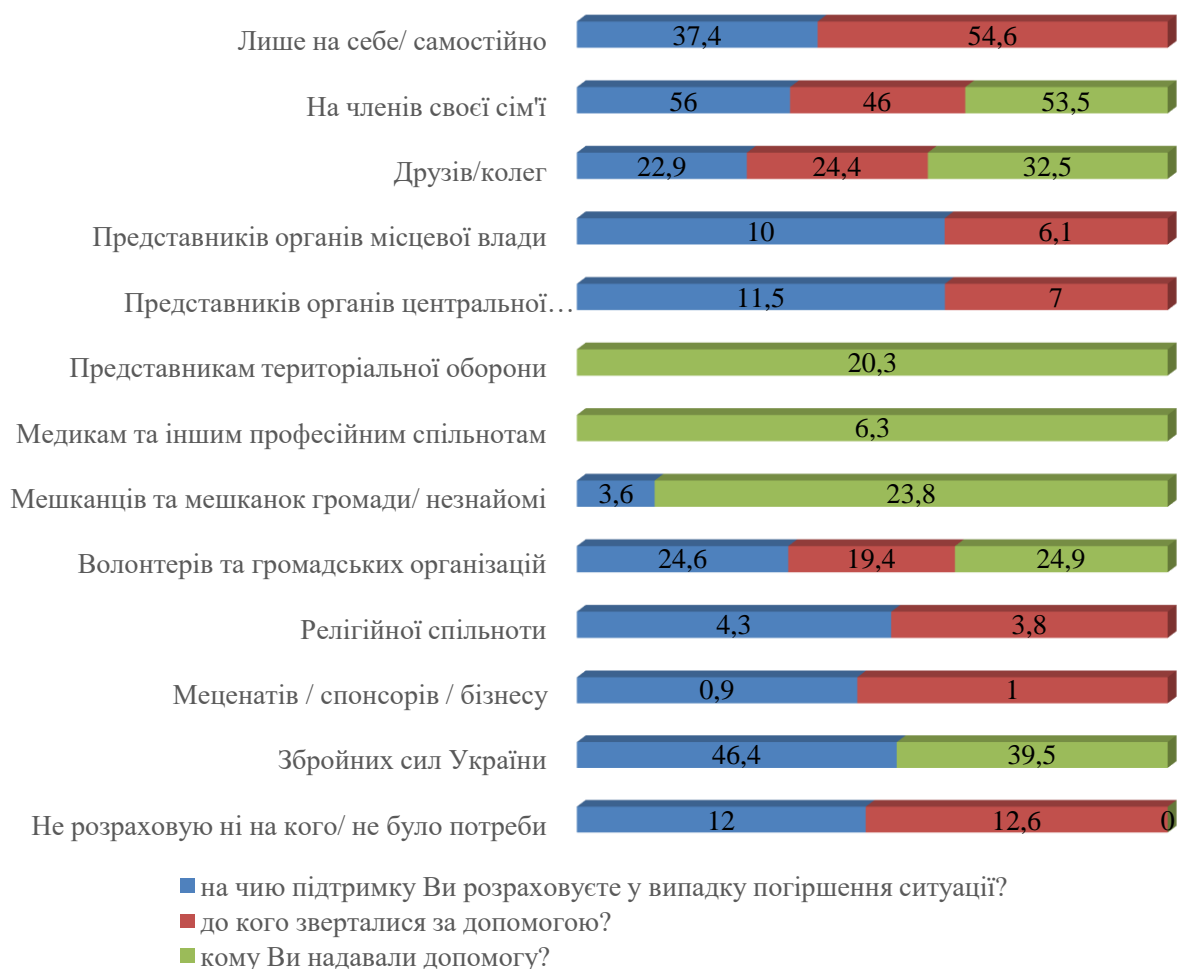
Таблиця 4.2. Ви чи члени Вашої родини стали більш активними у відповідь на війну? (за територіальною громадою)

	Так	Ні	Важко відповісти
Київська громада	64,5	35,5	0,0
Львівська громада	77,5	22,5	0,0
Миколаївська громада	66,3	33,7	0,0
Сумська громада	59,9	36,3	3,8

дані дослідження станом на травень 2022 року

Виходячи з того, що формування соціальної стійкості передбачає наявність всередині громади довіри та взаємопідтримки, в ході опитування респондентам було запропоновано відповісти на запитання щодо того, на чію підтримку вони розраховують у випадку погіршення ситуації, до кого самі звертаються по допомогу і кому надавали таку допомогу. З нашої точки зору ці оцінки є важливими для формування висновку про реальний рівень довіри та взаємопідтримки в громаді, а також щодо поширеності різного рівня соціальних зв'язків.

Діаграма 5. Після повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р.

Наведена нижче Діаграма 5 ілюструє отримані результати. Зазначимо, що опитані могли обрати декілька варіантів відповіді, тому загальний показник по кожній позиції перевищує 100%.

Результати, наведені в діаграмі, дозволяють зробити висновок, який відображає специфіку воєнної ситуації, адже поряд із високим рівнем довіри до членів власної сім'ї, на підтримку яких люди перш за все розраховують, високий рівень такої довіри є і до ЗСУ (46,4%). Інші інституції мають значно нижчі показники.

При цьому навіть у воєнний час досить високими є і показники соціальної атомізації, оскільки 37,4% опитаних зазначили, що розраховують лише на себе і вирішують свої проблеми самостійно, без чийсь допомоги.

Варто зазначити, що на даному етапі для населення громад, які були охоплені опитуванням, не характерною є підтримка професійних (наприклад, медичних) і релігійних спільнот. Натомість взаємодопомога і підтримка колег по роботі і друзів є досить поширеною. Про це зазначає більше третини опитаних.

Якщо співставити це з даними дослідження літа 2021 року в умовах викликів COVID-19⁵, то опитування демонструє зростання довіри до органів державної влади та місцевого самоврядування, у крайньому разі в Миколаївській та Сумській територіальних громадах (для яких є відповідні дані для порівняння).

Таким чином можемо констатувати активізацію та згуртування громадян в відповідь на виклики війни.

⁵ Соціальна стійкість територіальних громад в умовах пандемії COVID-19// https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/85720/1/Kostenko_social_sustainability.pdf?fbclid=IwAR29cfBoWHqIVnhf0101emD3IMxjm4gKuZn3WYkb7sKK4vZUvAbx5u3PaKA

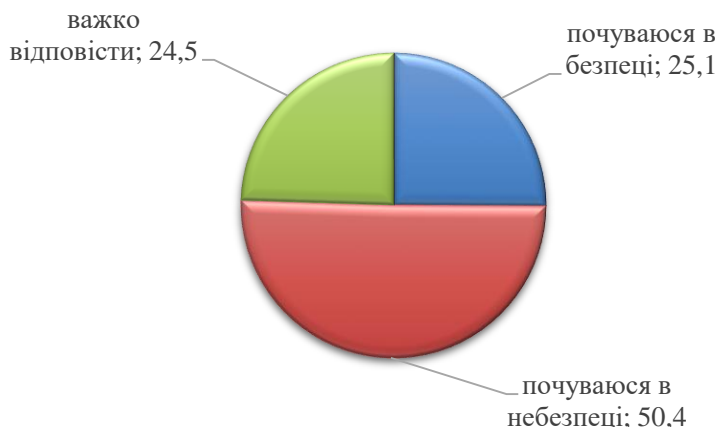
ЧИННИКИ ВРАЗЛИВОСТІ, ЩО ПОСЛАБЛЮЮТЬ СОЦІАЛЬНУ СТІЙКІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Війна активізувала чинники вразливості, які послаблюють соціальну стійкість українців і українок та негативно впливають на здатність справлятися із новими викликами. Такими чинниками є: обмежений доступ до засобів існування та відчуття небезпеки. Поряд із “традиційними” групами жінок і чоловіків, які перебувають у вразливій ситуації, з’являються “нові” – особи похилого віку, які залишилися самі через виїзд рідних; особи, яким скорочено ставку чи припинено трудові відносини, тощо.

ВІДЧУТТЯ БЕЗПЕКИ

Тривога та відчуття небезпеки стали частиною повсякденного життя українців і українок. Так, **50% жителів/-жок досліджуваних громад почуваються у небезпеці і ще 24,5% – мають відчуття невизначеності** (Діаграма 6).

Діаграма 6. Як оцінюєте рівень власної безпеки?, % (дані дослідження станом на травень 2022 року)

На фоні високих відчуттів небезпеки та невизначеності, чоловіки частіше зазначають, що почуваються у безпеці (34,1% чоловіків та 20,8% жінок). Натомість жінки частіше демонструють позицію невизначеності (28,6% жінок та 16,1% чоловіків) (Таблиця 6.1).

Таблиця 6.1. Як оцінюють рівень власної безпеки? (за статтю)

%	почуваюся у безпеці	почуваюся в небезпеці	важко відповісти
жінки	20,8	50,6	28,6
чоловіки	34,1	49,8	16,1

дані дослідження станом на травень 2022 року

Найчастіше почувуються в небезпеці особи з інвалідністю та ті, хто доглядає чи виховує особу з інвалідністю (69,8%), пенсіонери (66,7%), а також одинокі матері\батьки (60%).

Поряд з високими показниками невизначеності та почуттям небезпеки, вимушено переміщена особа (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України) (38,8%), а також родини військовослужбовців (30,4%) частіше зазначають, що почувуються у безпеці (Таблиця 6.2).

Таблиця 6.2. Як оцінюють рівень власної безпеки? (за соціальними групами)

%	почуваюся у безпеці	почуваюся в небезпеці	важко відповісти
ВПО (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України)	38,8	37,4	23,7
особа з інвалідністю / доглядає чи виховує особу з інвалідністю	12,7	69,8	17,5
безробітна особа	18,5	54,2	27,4
багатодітна сім'я	27,5	47,1	25,5
мати/батько одначка/к	14,0	60,0	26,0
родина військовослужбовця/ці	30,4	37,5	32,1
пенсіонер/пенсіонерка	10,4	66,7	22,9
жодна із категорій	29,2	46,8	24,0
дані дослідження станом на травень 2022 року			

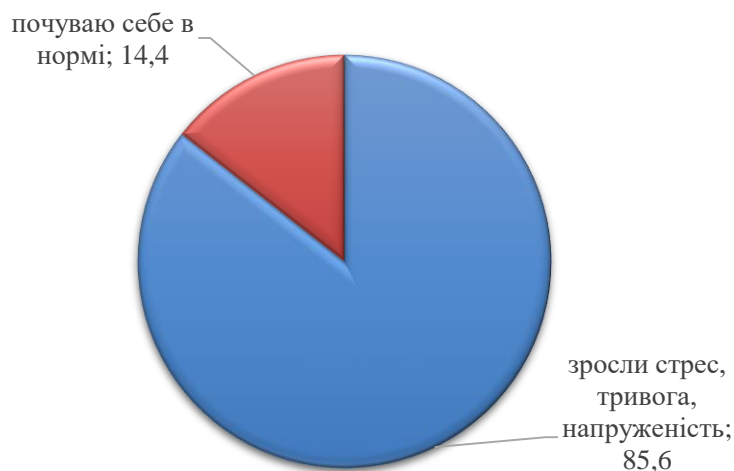
Почуваються у небезпеці частіше жителі Київської громади (69,8%), а також Сумської (49,1%) та Миколаївської громад (44,6%). Громадяни Львівської громади найбільш сприймають ситуацію як невизначену (43,8%).

Таблиця 6.3. Як оцінюють рівень власної безпеки? (за територіальною громадою)

%	почуваюся у безпеці	почуваюся в небезпеці	важко відповісти
Київська громада	21,4	69,8	8,8
Львівська громада	37,3	18,9	43,8
Миколаївська громада	24,8	44,6	30,7
Сумська громада	21,2	49,1	29,7
дані дослідження станом на травень 2022 року			

85,6% опитаних зазначають про зростання стресу, тривоги, напруженості. При цьому лише 14,4% – почувуються в нормі (Діаграма 7).

Діаграма 7. Які наслідки відчуваєте щодо рівня стресу, напруженості, тривоги з початку війни?, % (дані дослідження станом на травень 2022 року)

Жінки частіше зазначали про зростання стресу, тривоги та напруженості у період війни (89,6% та 77,4% чоловіків) (Таблиця 7.1).

Таблиця 7.1. Які наслідки відчувають щодо рівня стресу, напруженості, тривоги (за статтю)

%	зросли стрес, тривога, напруженість	почуваю себе в нормі
жінки	89,6	10,4
чоловіки	77,4	22,6

дані дослідження станом на травень 2022 року

Всі групи жінок і чоловіків, що перебувають у вразливій ситуації, зізнаються про зростання тривоги та стресу. Найвищі показники демонструють особи з інвалідністю (90,5%), пенсіонери/-ки (89,6%) та ВПО (89,2%) (Таблиця 7.2).

Таблиця 7.2. Які наслідки відчувають щодо рівня стресу, напруженості, тривоги (за соціальними групами)

%	зросли стрес, тривога, напруженість	почуваю себе в нормі
вимушено переміщена особа (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України)	89,2	10,8
особа з інвалідністю/ доглядає чи виховує особу з інвалідністю	90,5	9,5
безробітна особа	86,3	13,7
багатодітна сім'я	82,4	17,6
мати/батько одиначка/к	88,0	12,0
родина військовослужбовця/ці	76,8	23,2
пенсіонер/пенсіонерка	89,6	10,4
жодна із категорій	84,2	15,8

дані дослідження станом на травень 2022 року

Найбільше зросли психологічні стани стресу, тривоги та напруженості у респонденток/-ів з Київської громади (Таблиця 7.3).

Таблиця 7.3. Які наслідки відчувають щодо рівня стресу, напруженості, тривоги (за територіальною громадою)

	зросли стрес, тривога, напруженість	почуваю себе в нормі
Київська громада	93,4	6,6
Львівська громада	82,2	17,8
Миколаївська громада	83,2	16,8
Сумська громада	77,8	22,2
дані дослідження станом на травень 2022 року		

ДОСТУПНІСТЬ ДО БАЗОВИХ ЗАСОБІВ ІСНУВАННЯ

Результати демонструють **низькі оцінки населенням власного соціально-економічного становища**, загалом близько 70% опитаних зазначають, що їм або зовсім не вистачає коштів на базові потреби (харчування, комунальні платежі, ліки) або ж вистачає коштів на базові потреби, але не більше.

Таблиця 8.1 Оцінка власного соціально-економічного становища (за статтю)

%	всього, %	жінки, %	чоловіки, %
Не вистачає на базові потреби (харчування, комунальні платежі, ліки)	29,8	32,8	23,4
Вистачає на базові потреби, але не більше	41,1	43,4	36,4
Можу собі дозволити придбання одягу та малої техніки, маю мінімальні заощадження	19,1	17,8	21,8
Мені вистачає коштів на всі потреби	10	5,9	18,4
дані дослідження станом на травень 2022 року			

При цьому серед найбільш вразливої (за їх власними оцінками) частини опитаних, тих, кому не вистачає коштів на базові потреби (харчування, комунальні платежі, ліки), переважають саме жінки (Таблиця 8.1).

Найбільш вразливими виявляються особи з інвалідністю та матері-одиначки/батьки-одиначки, яким частіше не вистачає на базові потреби (63,5% та 64% відповідно) (Таблиця 8.2). До групи ризику через можливість задовольняти лише базові потреби, але не більше належать: 47,1% – багатодітні сім'ї, 45,3% вимушено переміщених осіб (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України), 42,9% – родини військовослужбовців. Крім того, 43,5% опитаних, які не належать до жодної із соціальних категорій, також зазначають про можливість задовольнити лише базові потреби і не більше, а 18% – не вистачає коштів на базові потреби. Це може свідчити про те, що війна спричинила появу нових груп жінок і чоловіків, що перебувають у вразливій ситуації, які наразі можуть бути не охоплені соціальними та гуманітарними програмами.

Таблиця 8.2. Оцінка власного соціально-економічного становища (за соціальною групою)

%	Не вистачає на базові потреби	Вистачає на базові потреби, але не більше	Можу собі дозволити придбання одягу та малої техніки, маю мінімальні заощадження	Мені вистачає коштів на всі потреби
вимушено переміщена особа (виїхали за кордон, виїхали в інші населені пункти України)	30,2	45,3	18,0	6,5
особа з інвалідністю/ доглядає чи виховує особу з інвалідністю	63,5	20,6	9,5	6,3
безробітна особа	40,5	39,9	16,7	3,0
багатодітна сім'я	31,4	47,1	19,6	2,0
мати/батько одиначка/к	64,0	22,0	10,0	4,0
родина військовослужбовця/ці	14,3	42,9	33,9	8,9
пенсіонер/пенсіонерка	45,8	37,5	10,4	6,3
жодна із категорій	18,8	43,5	21,0	16,7
дані дослідження станом на травень 2022 року				

Розподіл оцінок респондентами власного соціально-економічного становища в розрізі ТГ демонструють, що віддаленість громади від зони бойових дій впливає на можливість задовольняти населенню базові потреби (Таблиця 8.3).

Таблиця 8.3. Оцінка власного соціально-економічного становища (за територіальною громадою)

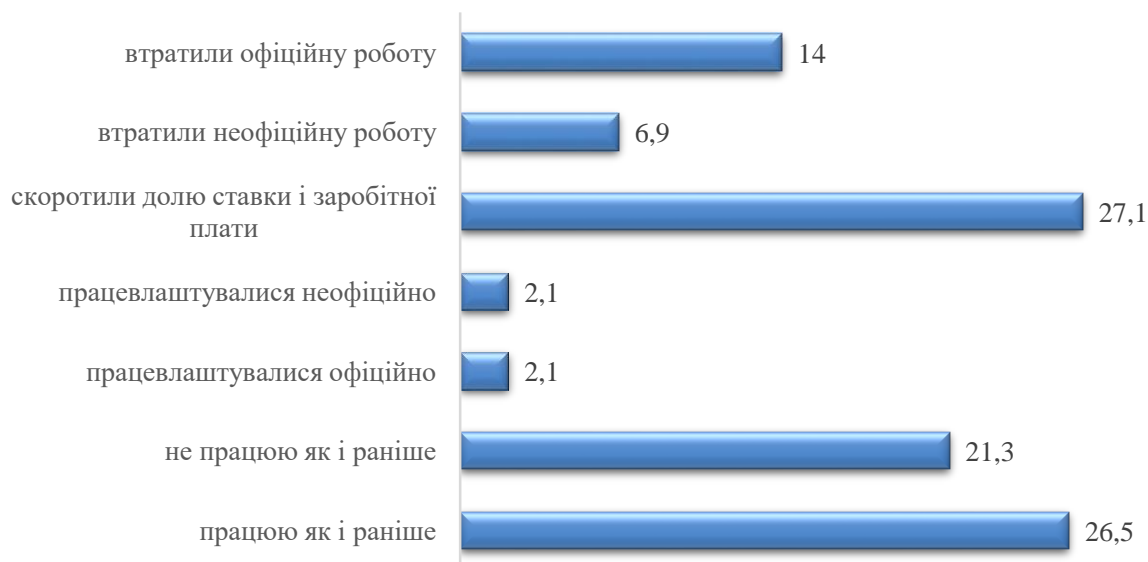
%	Не вистачає на базові потреби	Вистачає на базові потреби, але не більше	Можу собі дозволити придбання одягу та малої техніки, маю мінімальні заощадження	Мені вистачає коштів на всі потреби
Київська громада	40,6	33,6	10,7	15,1
Львівська громада	10,7	48,5	33,7	7,1
Миколаївська громада	19,8	47,5	27,7	5,0
Сумська громада	33,5	43,4	16,0	7,1
дані дослідження станом на травень 2022 року				

Повномасштабне російське вторгнення в Україну негативно вплинуло на зайнятість (працевлаштування) та рівень доходів населення України, що поглиблює фінансову нестабільність населення, а отже збільшує ризик потрапляння у вразливу ситуацію. Близько 50% опитаних зазначають про проблеми, пов'язані із зайнятістю та заробітком (втратили як офіційну, так і неофіційну роботу, або ж змушені перейти на меншу долю ставки). Зокрема, майже третина (27,1%) опитаних

скоротили долю ставки та рівень заробітної плати, 14% – втратили офіційну роботу, 6,9% – втратили неофіційну. Наразі не працюють, як і раніше ще 21,3% (Діаграма 9).

Лише близько 4% опитаних зазначили, що з початком війни вони працевлаштувалися – по 2,1% офіційно і неофіційно. При цьому 26,5% опитаних зазначили, що умови праці не змінилися з початком війни.

**Діаграма 9. Як змінились умови роботи, %
(дані дослідження станом на травень 2022 року)**

Гендерні розриви зафіксовані серед груп осіб, які не працюють як і раніше (24,1% жінок та 15,3% чоловіків), що демонструє збереження рівня безробіття серед жінок (Таблиця 9.1).

Таблиця 9.1. Як змінились умови роботи (за статтю)

	жінки, %	чоловіки, %
втратили офіційну роботу	13,9	14,2
втратили неофіційну роботу	6,1	8,4
скоротили долю ставки і заробітної плати	27,3	26,8
працевлаштувалися неофіційно	1,5	3,4
працевлаштувалися офіційно	2,2	1,9
не працюю як і раніше	24,1	15,3
працюю як і раніше	24,9	29,9
дані дослідження станом на травень 2022 року		

Погіршення рівня зайнятості та зниження доходу зачепило всі групи жінок і чоловіків (Таблиця 9.2):

- ВПО (27,3%) та безробітні особи (49,4%) частіше зазначають, що вони втратили офіційну роботу;
- багатодітні сім'ї (17,6%) – втратили неофіційну роботу;

- 38,9% особам, які не належать до соціально вразливих груп населення, була скорочена доля ставки і заробітної плати;
- 39,7% осіб з інвалідністю не працюють як і раніше.

Таблиця 9.2. Як змінились умови роботи (за соціальними групами)

	втратили офіційну роботу	втратили неофіційну роботу	скоротили долю ставки і заробітної плати	працевлаштувалися неофіційно	працевлаштувалися офіційно	не працюють як і раніше	працюють як і раніше
вимушено переміщена особа	27,3	12,9	15,8	2,2	5,0	25,9	10,8
особа з інвалідністю / доглядає чи виховує особу з інвалідністю	4,8	7,9	28,6	0,0	3,2	39,7	15,9
безробітна особа	49,4	12,5	2,4	3,6	0,6	29,2	2,4
багатодітна сім'я	2,0	17,6	31,4	5,9	5,9	23,5	13,7
мати/батько одиночка/к	16,0	6,0	32,0	2,0	0,0	22,0	22,0
родина військовослужбовця/ці	1,8	10,7	30,4	1,8	3,6	12,5	39,3
пенсіонер/пенсіонерка	2,1	4,2	6,3	4,2	0,0	72,9	10,4
жодна із категорій	1,5	2,4	38,9	0,9	1,5	11,6	43,2
дані дослідження станом на травень 2022 року							

Найвищі показники скорочення долі ставки і заробітної плати (35,5%) та втрати офіційної роботи (25,5%) демонструють жителі Київської громади. У Сумській та Миколаївській громаді найвищі відсотки непрацюючих (Таблиця 9.3).

Таблиця 9.3. Як змінились умови роботи (за територіальною громадою)

	Київська громада	Львівська громада	Миколаївська громада	Сумська громада
втратили офіційну роботу	25,2	3,0	5,0	10,4
втратили неофіційну роботу	4,1	9,5	8,9	8,0
скоротили долю ставки і заробітної плати	35,5	27,8	20,8	17,0
працевлаштувалися неофіційно	1,6	2,4	2,0	2,8
працевлаштувалися офіційно	0,3	3,6	3,0	3,3
не працюють як і раніше	10,1	25,4	27,7	31,6
працюють як і раніше	23,3	28,4	32,7	26,9
загалом непрацюючих	39,4	37,9	41,6	50
дані дослідження станом на травень 2022 року				

СОЦІАЛЬНА СТІЙКІСТЬ ВРАЗЛИВИХ ГРУП

В умовах обмеженості польових даних щодо чинників соціальної стійкості та вразливості і високої динаміки їх змінюваності в умовах воєнного стану, виявлення внутрішніх ресурсів, а також механізмів розвитку соціальної стійкості людей, формулювання на цій основі рекомендацій щодо відновлення і розвитку громад відбувалося шляхом консенсусного ухвалення рішень учасницями даної дослідницької групи, в числі якої є представництво ВПО, біженки, а також дослідниці з досвідом життя у воєнній блокаді. За допомогою методу консенсусних рекомендацій було визначено межі соціальної стійкості із врахуванням особливостей переживань травматичних подій та здатності справлятися з ними, сформульовано рекомендації з посилення соціальної стійкості громадян\-ок, з урахуванням різного соціального досвіду дослідниць щодо тривалості та інтенсивності проживання активних подій війни.

У ході польового дослідження ми виходили з принципу “нікого не залишити осторонь”, зафіксованого у підсумковому документі Саміту ООН “Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року”⁶. У зв'язку з цим до участі було залучено представництво соціально вразливих категорій населення, в тому числі з подвійною вразливістю – пенсіонерка-біженка, пенсіонерка-ВПО, ВПО-багатодітна мати, ВПО-людина з інвалідністю, ВПО-одинок мати, ВПО 2014 - ВПО 2022 років.

Учасники/-ці різнилися між собою зайнятістю на момент залучення до участі в дослідженні: працюючі, безробітні, у відпустці по догляду за дитиною, пенсіонери/-ки за віком і станом здоров'я, тимчасово працевлаштовані, волонтери/-ки в центрах допомоги українським біженцям за кордоном. Переважна кількість учасниць/-ків – жінки. “За кадром” залишилися чоловіки, які були активними слухачами і які в бесіді, після проведення зустрічі фокус-групи, висловили свою позицію, що: “чоловікам не зручно скаржитись, вони не звикли ділитись проблемами, а переважно намагаються їх вирішувати, а не озвучувати”. З урахуванням наявних відмінностей була здійснена спроба визначити те спільне, що акцентували учасниці/-ки дослідження.

Отже, зафіксуємо та проаналізуємо отримані дані. Для виявлення чинників вразливості застосуємо п'ять компонентів, які запропонував Т. Cannon.

Засоби існування та стійкість

Дані анкетного опитування щодо оцінки в умовах війни соціально-економічного становища ВПО і біженців у порівнянні з оцінками осіб, які не віднесли себе до жодної з вразливих категорій, представлено в Таблиці 10.1. Згідно наведених даних спостерігається природно низький, як для воєнного стану, доступ респондентів/-ок до засобів існування та прояв фінансової вразливості, в тому числі і в оцінках осіб, які не віднесли себе до вразливих категорій. Так, про нехватку коштів на базові потреби заявила кожна третя особа з групи внутрішньо переміщених осіб, на фоні відповідної оцінки від кожної п'ятої з “невразливих” осіб. Лише 16,7% “невразливих” учасників/-ць заявили про достатність коштів на всі потреби, аналогічні відповіді зазначили всього 6,5% представництва ВПО та біженців/-ок.

⁶ Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the General Assembly. 2015. 70/1. <https://www.undp.org>

Таблиця 10.1. Доступ до базових засобів існування

	ВПО, біженці/-ки	Особи, які не відносять себе до вразливих категорій
Не вистачає на базові потреби (харчування, комунальні платежі, ліки), %	30,2	18,8
Вистачає на базові потреби, але не більше, %	45,3	43,5
Можу собі дозволити придбання одягу та малої техніки, маю мінімальні заощадження, %	18	21
Мені вистачає коштів на всі потреби, %	6,5	16,7
дані дослідження станом на травень 2022 року		

Таблиця 10.2 відображає зміни, які відбулися щодо зайнятості опитаних категорій – чинник вразливості щодо працевлаштування. За цими даними можемо констатувати, що зменшення доступу до засобів існування більше зазнали ВПО та біженці/-ки (лише 10,8% працюють як і раніше) порівняно з “невразливою” категорією (в умовах війни 43,2% працюють як і раніше). Значимо більший відсоток ВПО і біженців/-ок втратили офіційну роботу (27,3%), втратили неофіційну роботу (12,9%), не працюють як і раніше (25,9%), тоді як працевлаштувалися офіційно чи неофіційно лише 7,2%. Слід також підкреслити, що “невразлива” категорія також зазнала певних змін у доступі до засобів існування, адже 38,9% опитаних цієї категорії констатують скорочення заробітної плати чи долі ставки працевлаштування.

Таблиця 10.2. Зміни в зайнятості

	ВПО, біженці/- ки	Особи, які не відносять себе до вразливих категорій
Втратили офіційну роботу, %	27,3	1,5
Втратили неофіційну роботу, %	12,9	2,4
Зазнали скорочення долі ставки і заробітної плати, %	15,8	38,9
Працевлаштувалися неофіційно, %	2,2	0,9
Працевлаштувалися офіційно, %	5	1,5
Не працюють як і раніше, %	25,9	11,6
Працюють як і раніше, %	10,8	43,2
дані дослідження станом на травень 2022 року		

Таким чином, з даними таблиць 10.1 та 10.2 для ВПО і біженців/-ок спостерігається погіршення показників доступу до засобів існування. Погіршення, хоча й менше, спостерігається також і для осіб, які не відносять себе до вразливих категорій.

Вразливість ВПО та біженців/-ок за чинником працевлаштування підтверджується й висловлюванням учасниць/-ків фокус-групового інтерв'ю.

Вікторія, безробітна, людина з інвалідністю II групи, внутрішньо переміщена особа (Севєродонецьк-Львів): “..Доходи безумовно зменшились. В Севєродонецьку ми працювали, у нас була і пенсія, і робота, і дешевше були продукти, які можна було придбати... і дачі в нас були, з яких можна було отримати певні продукти. А зараз ціни дуже великі! Тому те, що нам там виплати є, як ВПО, і ще якась допомога і плюс ще харчування, яке нам надають безкоштовно..., але все одно не вистачає на лікування. Харчування нам надають волонтери. Роботи у мене зараз немає, бо по інвалідності мене не беруть нікуди. Та й тут неможливо знайти роботу для таких людей як ми. Не приймають багатьох на роботу...”.

Альона, знаходиться у відпустці по догляду за дитиною, внутрішньо переміщена особа (Харків-Львів): “...У моєї мами призупинили [трудова] угоду, її не звільнили, вона працює листоношею, а повертатися, їхати туди під бомбардування страшно. Тут влаштуватися на роботу проблематично, адже вона там не звільнена. У центр зайнятості вона не може звернутись бо по “паперах” вона працює. Тобто необхідно там звільнитись, щоб тут отримати роботу. Я в декретній відпустці, маю другу дитину 1 рік і 8 місяців. Чоловік спочатку приїхав з нами до Львова, але його викликали на роботу до Харкова, йому платять лише 36% від заробітної плати, тобто скоротили долю ставки”.

Лариса, внутрішньо переміщена особа (Луганськ, 2014р. – Севєродонецьк-Львів): “...Моя зарплата залишилась на рівні довоєнному, але дохід сім'ї все ж таки впав. Чому? Тому що чоловік станом на зараз ще не знайшов роботу, ми орендуємо квартиру... Крім того прийшлося купувати багато речей, що залишились у Севєродонецьку, починаючи від побутових, закінчуючи одягом, взуттям... Багато грошей пішло на лікування. Я була після операції, лікувалась, потім багато було обстежень, вони всі платні...”.

Ірина, мати-одиначка, безробітна, внутрішньо переміщена особа (Луганськ, 2014р.-Суми): “... Справа в тому, що, на жаль, зараз філологія не зовсім кому потрібна, бо люди не знають, де вони опиняться, тому я в пошуках роботи, але нічого поки не виходить і ми змушені з дитиною жити поки що на те, що нам дають... гуманітарну допомогу від благодійних організацій, дякувати Богу, і отримуємо ми ще допомогу фінансову від держави як ВПО. Зняли мене вже з обліку з центру зайнятості, тому що розводять руками і не можуть нічого запропонувати, і тому ми отримуємо з дитиною тільки як малозабезпечені”.

Поліна, безробітна, внутрішньо переміщена особа (Луганськ, 2014 р. – Дніпро-Київ-Болгарія): “...Після повномасштабного вторгнення мої мама і батько втратили роботу. Зараз ми знімаємо квартиру в Софії і ще платимо за квартиру в Києві, тому в нас все зовсім “не дуже”... Зараз тут ми з мамою шукаємо роботу, але це велика проблема, бо, по-перше, не хочуть брати на роботу українців через те, що кажуть “ви зараз трохи попрацюєте, а потім поїдете”... По-друге, також і проблема з мовою... Болгарська вона дуже

відрізняється і тому можна працювати лише десь на заводі, фізично. Була в нас дуже велика надія на дитсадочок, що мав запрацювати для українських дітей, але зараз із новою владою тут все “заглохло” і ми тепер шукаємо роботу механічну... однак мамі вже багато років і їй важко вже фізично працювати. Ну я піду!”.

Учасниці/-ки фокус-групи, які є біженцями, деталізували чинник вразливості щодо працевлаштування, зазначивши, що доступними є вакансії нижчої кваліфікації.

Діана, біженка з двома доньками, внутрішньо переміщена особа (Луганськ, 2014 р.-Дніпро-Київ-Чехія): “..Роботу дуже складно знайти за своєю професією, тому що тут здебільшого пропонують прибирання, це те, що для нас доступно... далі ще можна працювати в ресторані, десь на кухні посуд мити або це заводи. Заводів тут багато і працювати здебільшого це на конвеєрі десь. Ось це все те, що можна тут робити. І так сталося, що тут дуже багато заробітчан і раніше було і тому тут дуже звично, що українці роблять тут саму тяжку роботу, яка є. Це тут нормальна річ. Тому влаштуватися на роботу за фахом тут дуже-дуже складно. Освіт'янам в принципі можливо, але це десь у великих містах, це є у Празі, в Брно і там створюють українські класи і розповідають, що там можна освіт'янам влаштуватися на роботу. Але там є проблема з житлом. Тому допомагають добре, але влаштуватись на роботу за фахом все ж таки майже неможливо...”.

Добробут і базовий стан

У Таблиці 10.3 відображено дані щодо чинників обмеження доступу до задоволення фізіологічних потреб. 23% ВПО і біженок/-ців фіксують обмеження в доступі до житла. З іншого боку, це дозволяє припустити, що 77% мають резилієнс для прийняття наявного стану доступу до житла в умовах війни. Зафіксовано, що найбільші обмеження внутрішньо переміщених осіб, біженок/-ців і “невразливої” категорії пов’язані із доступом до відпочинку та сну. Разом ВПО і біженки/-ці – це більше 50%, для “невразливої” категорії – більше 40%. На фоні наявних посттравматичних розладів це представляється доволі небезпечним чинником і таким, що не можна ігнорувати.

Таблиця 10.3. Добробут і базовий стан

	ВПО, біженки/-ці	Особи, які не відносять себе до вразливих категорій
Обмежений доступ до їжі, %	8,6	4,3
Обмежений доступ до чистої води, %	2,9	7,9
Обмежений доступ до сну, %	16,5	12,2
Обмежений доступ до відпочинку, %	43,2	30,1
Обмежений доступ до житла, %	23	2,1
дані дослідження станом на травень 2022 року		

Самозахист

Більш ніж 80% опитаних обох категорій зазначили зростання стресу, тривоги, напруженості (Таблиця 10.4). Співставні високі результати за цим показником змушують припустити існування певної вразливості й у тих, хто в опитуванні не відніс себе до жодної вразливої категорії.

Таблиця 10.4. Зростання стресу, тривоги, напруженості

	ВПО, біженці	Особи, які не відносять себе до вразливих категорій
Зросли стрес, тривога, напруженість, %	89,2	84,2
Почуваю себе в нормі, %	10,8	15,8

дані дослідження станом на травень 2022 року

Навіть при тому, що ВПО та біженки/-ці проживають наразі в безпечних містах, пережитий досвід впливу травматичних подій дає свої ознаки і підсилює відчуття стресу, тривоги, напруженості. Наведемо кілька висловлювань учасниць/-ків фокус-групового інтерв'ю.

Алла, багатодітна мати, працює, ВПО (прикордоння-Суми): "... Війна нас застала в ліжках, тому що наше село прикордонне... Почали обстрілювати "сусіди наші", так кажучи. У нас дивовижна така географія села, воно розділене на дві частини, одна частина – українська, друга частина – російська. Такого ми навіть уявити не могли в страшних снах, що таке колись з нами станеться. Ми намагалися виїхати з села, але так, як у нас проходила дорога, через яку напевно вся техніка в область йшла через наше село, так здавалось... Навіть вночі іноді вставала, як чути гул було дуже, ставала коло вікна, у мене з вікна навіть видно трасу... Діти спали, а ми сиділи на "стрьомі" як-то кажуть... Пробували ми навіть раз виїхати, то початок березня був... Я чесно кажучи у днях... всі дні просто тоді потерялись, ми не дивились на дні, просто початок березня... Виїхали ми і натрапили на колону танків. Це дуже таке страшне відчуття... Коли ти їдеш, повна машина дітей, у мене троє дітей, стоїш... на тебе направляється дуло танка. Виходиш з дітьми із піднятими руками, стоїм...".

Альона, знаходиться у відпустці по догляду за дитиною, ВПО (Харків-Львів): "...У мене двоє дітей. Коли почалась війна для нас не одразу було зрозуміло, що це війна. Ми якось навіть це не "осознавали", ми це усвідомили вже коли прибули до Львова. І спустя вже два місяці, а ми вже 5 місяців тут знаходимось, ми лише тоді усвідомили, що це війна!".

Ірина, мати-одиначка, безробітна, ВПО (Луганськ, 2014 р.- Суми): "...З 2014 року ми відчули все це у Луганську, і війна не стала для нас здивуванням у 2022 році, бо було таке відчуття, було спілкування з колегами... А життя нас, будемо так говорити, змусило помандрувати по всій Україні. Ми були і в Києві, були й у Львові, були в Рубіжному і опинилися в Сумах. Коли нам знайомі запропонували виїхати до Польщі, але виїхати було дуже складно під

автоматами і танками, то, чесно скажу, моя дитина почала протестувати і сказала: “Я не хочу! Мама, я не хочу, я вже нікуди їхати не хочу, що буде, то й буде, давай залишатися тут””.

Анна, пенсіонерка, біженка, ВПО (Суми-Чехія-Львів-Суми): “.. скаржитись немає сили ні на що, але той перший переляк, який ми пережили 24 і перші дні... ми перші зустріли це все, хотілося б більш участного ставлення”.

Олена, працююча пенсіонерка, біженка (Миколаїв-Болгарія): я днів три чи чотири ходила і думала, що щось у мене не в порядку з головою, настільки це було за рамками, що в наш цивілізований час увірвалися бомбосховища.

Таблиця 10.5 відображає оцінки респондентками/-тами чинників вразливості щодо відчуття власної безпеки. Прийняте рішення про переміщення та його реалізація відповідною категорією забезпечило почуття безпеки лише для 38,8% опитаних. Хоча це вищий показник, ніж 29,2% в осіб, які не відносять себе до вразливих категорій. У Таблиці 10.6 відображено показники, які фіксують певні дані для аналізу здатності респонденток/-ів самостійно справлятися з наявними викликами. Більше 70% опитаних зазначають, що їх сім’ї стали більш активними в умовах війни. У випадку погіршення ситуації на себе і свою сім’ю розраховують не менше 52,5% внутрішньо переміщених осіб і не менше ніж 60,2% “невразливої” категорії. Оцінюємо це як достатньо високий показник в умовах війни, але тим не менш є й суттєва потреба в зовнішній допомозі. На ризик погіршення сімейних стосунків може вказувати те, що внутрішньо переміщені особи та біженки/-ці майже на 8% менше, ніж представництво “невразливої” групи, розраховують на членів своєї сім’ї у випадку погіршення ситуації.

Таблиця 10.5. Безпека

	ВПО, біженки/-ці	Особи, які не відносять себе до вразливих категорій
Почуваюся в безпеці, %	38,8	29,2
Почуваюся в небезпеці, %	37,4	46,8
Важко відповісти, %	23,7	24
дані дослідження станом на травень 2022 року		

Таблиця 10.6. Активність

		ВПО, біженки/-ці	Особи, які не відносять себе до вразливих категорій
Члени сім’ї стали більш активними у відповідь на війну, %		70,5	71,4
У випадку погіршення ситуації розраховують, %	лише на себе	41	39,5
	на членів своєї сім’ї	52,5	60,2
	на друзів та колег	19,4	23,1
	ні на кого	2,2	13,7
дані дослідження станом на травень 2022 року			

Соціальний захист

Деталізація за видами послуг (Таблиця 10.7), перш за все, щодо послуг соціального характеру, демонструє схожі потреби, але у внутрішньо переміщених осіб та біженок/-ців вони суттєво вищі, ніж у “невразливої” категорії. Маємо констатувати більший вплив чинників вразливості доступу до соціальних послуг для ВПО і біженок/-ців. Гуманітарної допомоги (ліки, продукти харчування, засоби гігієни, житло), послуг адміністративного характеру й інформаційних послуг потребує близько 10% представництва “невразливої” категорії; для категорії ВПО і біженок/-ців відповідні показники фактично в 4 рази вищі. Послуг працевлаштування та отримання додаткової зайнятості потребують 29,8% “невразливої” категорії та практично вдвічі більше ВПО і біженок/-ців. На фінансову допомогу претендують 42,9% “невразливої” категорії та 62,6% ВПО і біженок/-ців.

Таблиця 10.7. Потреби у соціальних послугах

	ВПО, біженки/-ці	Особи, які не відносять себе до вразливих категорій
Допомога з продуктами харчування, %	42,4	12,5
Допомога з ліками, %	43,9	15,8
Допомога із гігієнічними засобами, %	41	9,4
Допомога із житлом (поселення, відновлення), %	41,7	2,4
Фінансова допомога, %	62,6	42,9
Працевлаштування\додаткова зайнятість, %	59	29,8
Догляд вдома (за особами з інвалідністю), %	7,9	3
Послуги адміністративного характеру, %	43,9	10,6
Інформаційна підтримка, %	43,2	14,6
дані дослідження станом на травень 2022 року		

Ситуація для внутрішньо переміщених осіб ускладнюється ще й тим, що є певні бюрократичні чинники вразливості, а також чинники вразливості через обмеження в обсязі гуманітарної допомоги.

Лариса, працююча, ВПО (Луганськ, 2014р., Сєвєродонецьк-Львів):
“..Частково я отримую допомогу від держави, це 2000 грн. як ВПО. Один раз я отримувала правову допомогу і 6600 грн. яку виплачували. Гуманітарну допомогу і харчові продукти я не отримую, тому що це все просто не реально, бо приходиш, їх дуже мало привозять і не дістається”.

Олена, працююча, ВПО (Луганськ, 2014р., Сєвєродонецьк-Львів):
“...Допомогу ми отримуємо від Управління соціального захисту, як ВПО з 2014 року ми отримуємо допомогу, але ми її переоформляли вже тут, нам прийшлося перереєструватися і чекати три місяці. Один раз ми отримали

допомогу з дітьми від ООН, ось ці виплати по програмі для ВПО. Чоловік також подавався, але поки що нічого не отримав”.

Валентина, пенсіонерка, ВПО (Сєверодонецьк-Дніпро-Київ): 450 гривень доплачують приймаючій родині, якщо я приїхала. Моя хозяйка в Дніпрі оформлювати не стала, вона також пенсіонерка, там стільки бігати потрібно, вона “плюнула” і не стала оформлювати.

Лариса, доглядає людину похилого віку, ВПО (Луганськ, 2014р., Львів): якщо б мама моя була сама, то навряд чи їй можна було б на щось розраховувати – на квартиру, на житло, на медичне обслуговування.

Анна, пенсіонерка, біженка, ВПО (Суми-Чехія-Львів-Суми): у Львові поки я була, допомоги так же і не отримала. ...Через 40 днів – відповіді не має. Сказали, “заглядати” ще в межах місяця,... реакція повільна.

Тим самим маємо констатувати очевидний чинник вразливості ВПО і біженок/-ців, виділяючи особливо вразливість за доступом до послуги з працевлаштування та до адміністративних послуг, як ключові для активізації самопомоги, а також чинники бюрократії та обмежень в кількості гуманітарної допомоги, як ключові для забезпечення гуманітарних потреб.

Щодо “невразливої” категорії, то особливу увагу на себе звертає розрив між 29,8% – тих, хто потребує послуг із працевлаштування і додаткової зайнятості, і 42,9% – тих, хто потребує фінансової допомоги. Цей розрив потребує детальнішого дослідження, однак вже зараз зрозуміло, що з розгляду не можна виключати чинники низької оплати праці, інфляції, необхідності понаднормової праці для забезпечення прийняттого бюджету сім’ї.

Управління

Вразливість з точки зору управління оцінюємо у контексті того, наскільки люди зверталися за допомогою до органів влади в умовах війни і наскільки розраховують на допомогу влади у випадку погіршення ситуації. Як видно із даних Таблиці 10.8, фактично кожна 5-а особа з числа ВПО і біженок/-ців зверталася до органів державної влади, тоді як лише кожна 50-а з числа “не вразливої” категорії засвідчила таке звернення. ВПО та біженки/-ці рідше ніж до державної, зверталися до місцевої влади (12,9%). Натомість представництво “не вразливої” категорії частіше ніж до державної, зверталися до місцевої влади. Очікування допомоги в разі погіршення ситуації всі опитані більше покладають на державну владу (29,5% ВПО і біженок/-ців; 7,6% представництва “не вразливої” категорії).

Маємо констатувати, що очікування на допомогу від влади представництва “не вразливої” категорії після повномасштабного вторгнення, співставні з очікуваннями в умовах поширення COVID-19. Принаймні так це можемо стверджувати на прикладі Миколаївської та Сумської територіальних громад, спираючись на попередні дослідження⁷. Відповідні дані наведено в Таблиці 10.9.

⁷ Оцінка соціальної стійкості територіальних громад Сумської області : аналітичний звіт. За редакцією А.М.Костенко. Суми : СумДУ, 2022. 65 с.
<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/88099>

Таблиця 10.8. Звернення до органів влади

		ВПО, біженки/-ці	Особи, які не відносять себе до вразливих категорій
Зверталися по допомогу після повномасштабного вторгнення, %	до представників органів центральної (державної) влади	20,9	1,8
	до представників органів місцевої влади	12,9	2,7
У випадку погіршення воєнної ситуації розраховують, %	на представників органів центральної (державної) влади	29,5	7,6
	на представників органів місцевої влади	15,8	6,4
дані дослідження станом на травень 2022 року			

Таблиця 10.9. Звернення до органів влади в порівнянні з ситуацією небезпеки через поширення COVID-19

		Миколаївська ТГ	Сумська ТГ
Зверталися по допомогу в ситуації, пов'язаній із поширенням COVID-19, %	до представників органів обласної чи центральної (державної) влади	0,2	0,7
	до представників органів місцевої влади	1,2	2,9
У випадку погіршення ситуації, пов'язаній із поширенням COVID-19, розраховують, %	на представників органів обласної чи центральної (державної) влади	2,4	5,1
	на представників органів місцевої влади	4,7	7,4
Зверталися по допомогу після повномасштабного вторгнення, %	до представників органів центральної (державної) влади	5,0	4,7
	до представників органів місцевої влади	11,9	13,2
У випадку погіршення воєнної ситуації розраховують, %	на представників органів центральної (державної) влади	13,9	8,5
	на представників органів місцевої влади	12,9	15,6

Отже, в контексті звернень за допомогою та очікувань допомоги у випадку погіршення ситуації, маємо констатувати суттєво більшу вразливість ВПО та біженок/-ців порівняно із “не вразливими” категоріями. Причому ці очікування суттєво вищі, ніж очікування на загальному масиві опитування вразливих і не вразливих груп респонденток/-ів в ситуації поширення COVID-19.

Статистика громадян/-ок України, які виїхали за кордон, обраховується в мільйонах. Це є свідченням того, що травмуючі впливи війни є настільки сильними, що для забезпечення соціальної стійкості вимагають участі на рівні міжнародних спільнот.

На наступному етапі аналізу результатів польових досліджень проаналізуємо стенограму фокус-групових інтерв'ю на предмет виявлення проявів за показниками

шкали **The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC)**, маючи за завдання виявити чинники соціальної стійкості вразливих груп ВПО та біженок/-ців.

Тісні та надійні стосунки

З висловів учасниць/-ків фокус-групи внутрішньо переміщених осіб і біженок/-ців можна зробити висновок, що чинники самоорганізація, взаємодопомога та мережування є найбільш поширеним способом подолання складних життєвих обставин в кризових викликах на прикладі соціальної стійкості українок/-ців в умовах війни.

Поліна, безробітна, ВПО (Луганськ, 2014р.,- Дніпро-Київ-Болгарія): “...Якщо говорити про допомогу в Україні, то це були волонтери, які надавали допомогу, тому що я їхала Україною до кордону, в березні деякий час (декілька днів), то були люди, які просто прихистили, безкоштовно пустили до себе. А стосовно Європи, то в Софії є Центр [для допомоги українцям] і я там більше як волонтер зараз працюю і там ми можемо отримати безкоштовно їжу (продукти харчування), і ми отримуємо два рази на місяць. Але здебільшого зараз я більше волонтеру, ніж щось там беру... Під час повномасштабного вторгнення, так, дійсно я стала більш проактивною. Я за себе тільки зараз скажу: коли тільки все почалось, то всю допомогу, яку я отримала на Кіпрі, я перерахувала... і ще користуємось Монобанком, хоча це не вигідно, але щоб хоч трошки підтримувати ЗСУ ми донатимо... і ми не купуємо собі каву, а кидаємо на збори... І ще є люди, які потребують цієї допомоги тут більше і тому ми, наприклад, не стоїмо в чергах на безкоштовне житло, бо є люди, які потребують цього більше... ми розуміємо це!”

Ірина, мати-одиначка, безробітна, ВПО (Луганськ, 2014р.-Суми): “...Єдине, що дійсно також можна сказати, що тут (у Сумах) з людьми, з якими ми познайомилися і поруч живемо, ми ділимося між собою, ми допомагаємо один одному, ми підтримуємо один одного. Будемо говорити так, що коли все це почалося тут, то ми вже ті, хто пережили 2014 рік, то люди навіть до мене особисто приходили і питали: що нам робить, як нам бути? З мого боку це була навіть якась така психологічна підтримка, з одного боку, а з іншого... навіть коли у мене якось така надія починає покидати, то люди навіть і мене також починають підтримувати”.

Наталія, багатодітна мати, біженка (Суми-Німеччина): “...Взагалі я сподіваюсь на підтримку не тільки рідних своїх, а і близьких людей, тому що ми приїхали у Німеччину і взагалі не мали до кого звернутися. І нас підтримали українці. Нас багато приїхало і спочатку дуже важко було знайти житло. І наші українці поділилися... тобто зараз ми проживаємо з українськими ВПО/біженцями, які самі з Донецька і виїхали раніше, але до цього вони проживали в Сумах. Їй зараз також дуже важко, бо чоловік цієї жіночки зараз у Донецьку і він не може виїхати, тому ми підтримуємо один одного, ця підтримка дуже відчувається!”

Анна, пенсіонерка, біженка, ВПО (Суми-Чехія-Львів-Суми): всі мандрі мої по світу – виживала... Сьогодні повернулася додому, вже зустріли люди, чужі

але близькі по духу, дали щось з городу... Люди, один на один, просто надзвичайні люди. Там, де я жила у Львові у людей, люди гуртуються, конкретні окремі люди...

Віра

Звертає на себе увагу те, що в словах учасниць/-ків фокус-групи, внутрішньо переміщених осіб і біженок/-ців кілька разів прозвучали сподівання на Бога і це явно звучить як чинник соціальної стійкості.

Наталія, багатодітна мати, біженка (Суми - Німеччина): "... В першу чергу ми сподіваємось на Бога! Бо все відбувається на нашій землі, всіх буде покарано.

Ірина, мати-одиначка, безробітна, ВПО (Луганськ, 2014 р. - Суми): "...Ну почну з того дійсно, на кого сподіваєшся... дійсно на Бога!"

Алла, багатодітна мати, працює, ВПО (прикордоння - Суми): "А сподіваємось ми на Бога! Бог все бачить і він покарає всіх тих, хто прийшов не на свою землю!"

Марина, багатодітна мати, біженка (Київ - Швейцарія): "... Як і більшість сподіваємось на Бога! Що він все вправить і щоб швидше був в Україні мир і щоб ми всі з радістю додому повернулись. А ще сподіваюсь, щоб після всього цього, як після величезного випробування, ми всі зробимо правильні висновки і постараємось бути всі добрішими, і постараємось цінувати те, що ми маємо насправді".

Витривалість

Ще одним чинником соціальної стійкості ВПО і біженок/-ців є їх витривалість (в плані прийняти обмеження доступу до ресурсів в умовах воєнного стану), яку найбільш висловили ВПО і біженки/-ці похилого віку.

Валентина, пенсіонерка, ВПО (Сєвєродонецьк - Дніпро - Київ): ми звикли виживати.

Анна, пенсіонерка, біженка - ВПО (Суми - Чехія - Львів - Суми): хочемо жити як годиться, але ж можемо обмежити себе до того, як є зараз, за можливостями. Влада по можливості намагається підвищувати [пенсії]... Взагалі хвилювалася, але ж поки що пенсію отримуємо. Ми багато чого розуміємо і ми потерпимо ... І молитися.

Боротьба зі стресом

Цей показник зафіксуємо за даними проведеного соціологічного дослідження: Більше 70% опитаних зазначають, що їх сім'ї стали більш активними в умовах війни. Тобто власні активності та діяльність допомагають людям справлятися з травматичною ситуацією. У випадку погіршення ситуації на себе і свою сім'ю розраховують не менше 52,5% внутрішньо переміщених осіб і не менше ніж 60,2% "не вразливої" категорії. Наведене засвідчує поступове зростання здатності людей справлятися з ситуаціями

виклику, готовність громадян самостійно включатися у допомогу, як собі, так й іншим, активно проявляючи себе, долучаючись до створення громадських ініціатив, волонтерських центрів допомоги українцям.

Сильне відчуття цілі

Також в якості чинника соціальної стійкості вразливих людей ВПО та біженок/-ців, що явно звучав в ході фокус-групи – це наявність оптимістичного бачення, хоча й на коротку перспективу. При чому перспективи переважно пов'язують з Україною.

Наталія, багатодітна мати, біженка (Суми - Німеччина): “...І взагалі хочеться сказати, що нехай швидше все це, що відбувається з нами, закінчиться. І де б ми не були, а всеодно в Україні краще!”.

Поліна, безробітна, ВПО (Луганськ, 2014р.-Дніпро-Київ-Болгарія): “... Сподіваюсь на ЗСУ і на себе! Бачу своє майбутнє так, що ми тут трошки [в Болгарії] живемо-живемо і потім приїжджаємо додому, відбудовувати Україну! Я і мій хлопець, і мама, тобто ми всі дуже хочемо додому. А якщо брати менший відрізок часу, то я йду на роботу тут і мама йде на роботу і ми закриваємо самі свої потреби тут, бо грошей все менше і менше, то якимось так!”.

Алла, багатодітна мати, працює, ВПО (прикордоння - Суми): “..Я маю надію, що скоро, найближчим часом все це закінчиться. Думаю, що з України я виїжджати не буду, щоб не сталося я буду тут зі своїми дітьми. Тому що послухавши всіх цих людей тут, в нас все-таки, я думаю краще! Для мене попереду це вирішальні пів року, тому що я маю надію закінчити все ж таки магістратуру і залишитися в місті, бо в село я все ж таки їхати не хочу, бо це прикордонна територія і я хочу, щоб у безпеці були мої діти. Я буду шукати тут роботу і влаштую дітей, маю надію на очне навчання, тому що заочно і мені вже набридло, бо я хочу викладати не через комп'ютер... хочу контакту з дітьми”.

Валентина, пенсіонерка, ВПО (Севєродонецьк - Дніпро - Київ): “сказати нічого... На кого сподіваюсь, я не знаю. Все місто розбите. Дома всі розбиті. У кожної сім'ї немає криши над головою. Приїду я в місто: води немає, світла немає, опалення немає. Припустимо, у мене кухня одна розбита, вікна, рами. Якимось може бути хтось буде цим займатися, поставлять. Але керівництво не знає за що хвататися, якщо кожній сім'ї потрібна допомога... Я не можу представити, що буде далі. Але я сподіваюсь, все буде нормально... Я повернуся в свою квартиру... !”.

Альона, знаходиться у відпустці по догляду за дитиною, ВПО (Харків - Львів): “...Я вважаю, що війна закінчиться нашою перемогою і кожен повернеться до свого рідного дому. А у кого його немає, а зараз є такі люди, так у мене подруга, яка залишилась без квартири, це район Північна Салтівка (Харків).. і я знаю, що коли все закінчиться, то вона буде жити у “гарному місці з шикарним ремонтом”. Це ось такий мій погляд у світле майбутнє!

У словах учасниць/-ків фокус-групи, які є біженками/-цями, звучать ознаки більшої чи меншої включеності в місцеві соціальні групи та мережі. Оптимістичне бачення майбутнього й перспективи повернення біженців в Україну звучать і в розповідях матрів про свої дітей, про їх прагнення повернутися додому. Маємо позицію дітей різних вікових груп як чинник соціальної стійкості українських громад.

Марина, багатодітна мати, біженка (Київ - Швейцарія): “... Нас влаштувало все в себе на Батьківщині. Тому скажу одне: мій молодший син, якому зараз 8 років, не було ще жодного такого дня, щоб він не попросився додому. Ось ми знаходимось тут з квітня, і він щодня мене питає: “Коли ми поїдемо додому?”. І ми чекаємо, чекаємо на мир. Бажання повернутися додому є”.

Отже лише за 5 показниками з 25 з показників шкали The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC) в ході фокус-групового інтерв'ю виявлено ознаки стійкості вразливих груп, із числа ВПО та біженок/-ців. Це свідчить, що, з одного боку, ВПО та біженки/-ці мають набір внутрішньої стійкості, який варто розвивати та підтримувати, а з іншого боку – цей набір є мінімальним для стійкої їх здатності справлятися із викликами, пов'язаними із війною.

ВИСНОВКИ

Результати опитувань демонструють часткову задоволеність українців і українок за трьома з п'яти індикаторів (таких як: базовий стан; доступ до соціальних послуг та громадська участь населення), що дозволяє їм справлятися з викликами, пов'язаними із війною, та підвищує їх соціальну стійкість. Поряд із цим зазначені індикатори нерівномірно розподілені між різними типами громад та різними групами жінок і чоловіків.

Серед жителів і жительок обстежуваних громад найвищий показник доступу спостерігається до чистої води (92,1%), житла (89,9%) та їжі (89%). Поряд з цим жінки частіше відмічають про обмежений доступ до відпочинку (38,8% жінок та 27,6% чоловіків) та обмежений доступ до сну (14,8% жінок та 11,9% чоловіків). ВПО частіше обмежені у доступі до відпочинку та житла; особи з інвалідністю та багатодітні сім'ї – обмежені у доступі до відпочинку; мати/батько одиначка/к – обмежені у доступі до їжі; пенсіонери – обмежені у доступі до їжі та сну.

Незважаючи на воєнний стан, переважна частина населення в обстежених громадах має доступ до ключових послуг, що може свідчити про задовільну роботу органів місцевого самоврядування та відповідних служб, установ. Причому послуги надаються в усіх типах громад, що демонструє стійкість влади.

Для різних вразливих груп жінок і чоловіків актуалізовані різні типи послуг, що має враховуватися органами влади, благодійними та гуманітарними організаціями, громадським сектором під час визначення пріоритетів й цільових груп при наданні допомоги. Так, ВПО та біженці частіше висловлюють потребу у: фінансовій допомозі, послугам адміністративного характеру, інформаційної підтримки, банківських послуг, юридичної підтримки, а також освітніх послуг. Особи з інвалідністю чи особи, які доглядають людину з інвалідністю частіше зазначають про потребу в ліках, фінансовій допомозі, допомозі з продуктами харчування, допомозі з гігієнічними засобами, медичних послугах, послугах з догляду вдома. Пенсіонери висловлюють потреби у фінансовій допомозі та ліках, допомозі з продуктами харчування, медичних послугах, інформаційній підтримці. Матері/батьки одиначки/ки частіше потребують фінансову допомогу, допомогу з продуктами харчування, послуги догляду за дітьми та освітні послуги. Для багатодітних сімей актуалізована фінансова допомога та освітні послуги. Для безробітних – працевлаштування та фінансова допомога.

87,9% опитаних мають можливість користуватися послугами онлайн, що можна вважати позитивним чинником впливу на рівень життя, комунікацію, доступ до інформації та послуг. Поряд з цим особи з інвалідністю та пенсіонери частіше зазначають про нестачу компетентностей у користуванні онлайн-послугами, що має бути врахованим під час організації послуг для цієї групи з навчання/перенавчання.

66,3% опитаних підтвердили зростання власної активності у відповідь на війну. Війна позитивно вплинула на відчуття соціальної довіри всередині громади та взаємопідтримки. Поряд із високим рівнем довіри до членів власної сім'ї/родини, люди також розраховують на ЗСУ та представників влади.

Жінки і чоловіки, що перебувають у ситуації вразливості, також демонструють внутрішні ресурси соціальної стійкості, джерелом яких є: самоорганізація, взаємодопомога та мережування, віра в Бога, витривалість, готовність терпіти та відмовлятися від благ (особливо серед ВПО та біженців похилого віку), звикання до стресу та небезпеки, оптимістичне бачення майбутнього, планування в короткій перспективі, прагнення дітей повернутися додому.

Послаблення соціальної стійкості (посилення вразливості) відбувається за такими індикаторами як: обмежена доступність до засобів існування та відчуття небезпеки.

Близько 70% опитаних досить низько оцінюють власне соціально-економічне становище, зазначаючи, що їм або зовсім не вистачає коштів на харчування, комунальні платежі, ліки, або ж вистачає коштів на задоволення базових потреб, але не більше. Серед найбільш бідної (за їх власними оцінками) частини опитаних переважають жінки, особи з інвалідністю та матері-одиначки/батьки-одиначки.

50% жителів і жительок досліджуваних громад почуваються в небезпеці і ще 24,5% – мають відчуття невизначеності щодо безпекової ситуації. Найчастіше почувалися в небезпеці особи з інвалідністю та ті, хто доглядає чи виховує особу з інвалідністю, пенсіонери, а також одинокі матері/батьки.

Повномасштабне російське вторгнення в Україну негативно вплинуло на зайнятість (працевлаштування) та рівень доходів населення України, що поглиблює фінансову нестабільність населення, а отже збільшує ризик потрапляння у вразливу ситуацію. 27,1% опитаних скоротили долю ставки та рівень заробітної плати, 14% – втратили офіційну роботу, 6,9% – втратили неофіційну, ще 21,3% – не працюють, як і раніше. ВПО та безробітні особи частіше зазначають, що вони втратили офіційну роботу, а особи, які не належать до соціально вразливих груп населення, частіше стикалися із скороченням долі ставки і заробітної плати.

Війна підсилює чинники вразливості серед груп ризику, зокрема: зменшення продуктивності трудової зайнятості (у економічній та психологічній складових), психологічне розбалансування і прояв посттравматичних стресових розладів, що впливають на якість життя в цілому, невизначеність майбутнього, відсутність бачення чіткої перспективи життя у випадку погіршення ситуації.

МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ЛЮДИНИ В ГРОМАДІ

На підставі проведення представлених етапів дослідження, отриманих даних та їх аналізі розроблено механізми розвитку соціальної стійкості людини в громаді та рекомендації суб'єктам державної влади та місцевого самоврядування, які пройшли експертне обговорення на стратегічних сесіях.

Механізми оцінювалися також і з точки зору їх здатності бути застосованими в умовах воєнного часу. Зазначені механізми орієнтовані на тих, хто планує рано чи пізно повернутися в громаду. Однак вони також можуть бути розглянуті як механізми розвитку соціальної стійкості людини в приймаючій громаді.

Виділено три групи механізмів: 1) механізми соціальних зв'язків; 2) механізми соціального навчання; 3) механізми врядування в громаді. Кожна група механізмів включає в себе набір інструментів, які можуть комбінуватися чи запроваджуватися окремо як органами влади так і інститутами громадянського суспільства.

Кожна група механізмів передбачає досягнення конкретних цілей та завдань. Зокрема, ключова ціль механізмів соціальних (горизонтальних) зв'язків є зміцнення соціальної довіри; механізмів соціального навчання – інноваційна трансформація в умовах турбулентності; механізми врядування – інклюзивність.

● Механізми соціальних (горизонтальних) зв'язків:

- активізація населення до самоорганізації в об'єднаннях за місцем проживання та у професійних спілках, а також інших; проектні та грантові програми для органів самоорганізації населення за місцем проживання;
- впровадження в організаційну культуру установ, підприємств, організацій політик безпеки та політик соціально-психологічної підтримки людини в умовах викликів війни;
- ініціювання “домашніми” громадами комунікацій, які б забезпечували взаємний зв'язок громад із ВПО та біженками/-цями, підтримку цих людей;
- підтримка дітей, які виїхали з “домашніх” громад і прагнуть повернення додому, сприяння у відновленні їх зв'язків із звичним співтовариством;
- діяльність шкільних педагогів з метою «не втратити контакт» дітей з країною, громадою, школою;
- соціальна реклама в громадському просторі: про цінність і права кожної людини, включаючи вразливі групи; про потребу та можливості для участі у відновленні та розвитку громади, про спільне благо та управління спільним;
- створення дружніх до сім'ї просторів, включаючи віртуальні простори, але не всупереч, а в синергії з традиційними шкільними просторами;
- інформування / соціальна реклама щодо того, чим люди можуть бути корисні в громаді і відповідне навчання;
- зародження нових українських діаспор за кордоном: спільнот, які об'єднуються навколо спільних інтересів (допомога Україні, читання книжок, об'єднання навколо тих, хто ходив на курси мови приймаючої країни); вони спілкуються, планують ініціативи, гуртуються.

● Механізми соціального навчання:

- сприяння подальшій розбудові професійної освіти в Україні як частини спільного європейського освітнього простору, що сприятиме кращим позиціям

українців/українок на європейському ринку праці та розбудові української економіки за кращими світовими стандартами;

- навчання для дітей і для старших людей щодо їх розвитку, навчання українській та англійській, для дорослих – перепрофілювання з урахуванням затребуваних для відбудови громад професій;
- спільні короткотермінові програми центрів зайнятості та закладів професійної освіти (включаючи профілювання, навчання, допомогу у відкритті власної справи);
- програми підтримки самозайнятості, стартапів, інновацій;
- навчання «для своїх» в організаціях та установах для саморозвитку, для профілактики емоційного вигорання, для стресостійкості; застосування комбінованих форматів, що передбачають очні зустрічі, спілкування;
- навчання в колективі на досвіді, що ми отримали, розвиток завдяки один одному, потенціалу, що сформувався протягом життя;
- «групада, яка навчається», виходячи із наявних даних про себе, аналізу отриманого досвіду та навчання протягом життя;
- тренінги в форматі безпосередньої взаємодії тренера та аудиторії: 1) навчання як здобуття нових компетентностей без відриву від основного навчання/роботи; 2) навчання як перекваліфікація; 3) навчання як терапія через залучення до діяльності, знайомлячись, комунікуючи.

- **Механізми врядування в громаді:**

- міжмуніципальна, міжсекторальна та міжвідомча взаємодія;
- фаховий потенціал ВПО та інклюзія приймаючих громад;
- подолання бар'єрів доступу до послуг для різних груп жінок і чоловіків, в тому числі вразливих категорій до спільних благ, засобів існування, капіталу, включаючи аналіз причин, через які жінки демонструють більшу вразливість;
- підтримка розвитку волонтерства, учасництва на рівні територіальних громад, особливо серед осіб, які перебувають у вразливих ситуаціях;
- заходи щодо широкого обговорення в громадах стратегій відновлення та розвитку громад, включаючи аналіз потенціалу внутрішніх механізмів стійкості;
- ради ВПО;
- ради постраждалого населення в громадах;
- місцева підтримка програм релокації бізнесу.

Кожен механізм для свого практичного втілення має бути більш детально розроблений і описаний у вигляді алгоритмів, з розкриттям всіх можливих суперечностей, що призводять механізм «у рух». Не маючи таку деталізацію як пріоритет даного дослідження, скоріше хотіли представити якомога ширшу орієнтовну основу для обговорення процесу розвитку соціальної стійкості людини в громаді в локальних стратегічних сесіях уже на рівні конкретних громад, органів самоврядування, громадських експертних рад, громадських організацій та активістів/-ок.

Реалії воєнного часу спричиняють ряд **обтяжуючих факторів для реалізації механізмів розвитку соціальної стійкості людини в громаді, серед яких:**

на індивідуальному рівні:

- низькі оцінки населенням власного соціально-економічного становища, що обмежує фінансові та часові ресурси людини;
- високий рівень емоційного «вигорання» негативно впливатиме на фізичне, психічне та ментальне здоров'я;
- онлайн-формат навчання, роботи, послуг додатково спричиняє виснаження через відсутність живого та прямого спілкування;

- критично низький доступ до засобів існування (нестача коштів, відсутність роботи, тощо), що обмежує здатність до задоволення базових потреб;
- гендерні розриви в рівні доходів, зайнятості, що посилює сегрегацію за ознакою статі;

на рівні громади:

- виїзд працездатної та молодшої частини населення, що послаблює економічний потенціал громад та посилює навантаження на соціальну сферу;
- “патерналіські” стратегії поведінки ВПО і біженок/-ців: орієнтація на соціальну та гуманітарну допомогу і небажання / невміння інтегруватися у нову громаду й зміцнювати свою стійкість (шукати роботу, вивчати мову, долучатися до волонтерських чи громадських ініціатив, звертатися за допомогою до психолога, тощо);
- повернення населення у “небезпечні” громади через відсутність засобів існування (житла, коштів, роботи, тощо), що ускладнює виконання мілітарних завдань;
- недоступність мікрокредитування для створення чи відновлення власного бізнесу в громадах, які віднесені до зони бойових дій;
- наростання загальної соціальної втоми;
- публічні послуги, які не задовольняли потреб місцевих жителів у довоєнний час, отримали надмірне навантаження в воєнний час (нестача місць в дитячих садках, робочих місць, тощо);
- гуманітарна допомога не зупиняється, але вона значно менша.

Зазначені обтяжуючі чинники варто враховувати у місцевих програмах та стратегіях відновлення громад.

РЕКОМЕНДАЦІ СУБ'ЄКТАМ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

За результатами проведених у дослідницькому проекті «Гендерні аспекти соціальної стійкості громад» соціологічного опитування та стратегічних сесій були сформульовані такі рекомендації:

- права людини в розумінні Цілей сталого розвитку мають залишатися актуальними при прийнятті управлінських рішень;
- виявлення наявних потреб і соціальних зв'язків для їх задоволення є необхідною умовою для раціонального використання обмежених ресурсів й запобігання ризиків проявів споживацького ставлення певних прошарків громадян/-ок, послаблення тим самим потенціалу соціальної стійкості людей і громад;
- розвиток соціальної стійкості потребує взаємозв'язку всіх ієрархічних рівнів людина – сім'я – соціальна група – територіальна громада – держава – міжнародні об'єднання. При цьому поняття “соціальна стійкість” – це не лише сукупність заданих науковцями параметрів, але складова відкритої дискусії за широкої участі громадян/-ок щодо механізмів забезпечення відновлення та розвитку громад;
- оновлення змісту програм освіти дорослих й просування нових освітніх послуг на перетині актуальних освітніх потреб людей та стратегічних цілей програм відновлення та розвитку територіальних громад на базі наявних інституцій (центрів зайнятості, інститутів та факультетів післядипломної освіти, громадських організацій, аналітичних центрів тощо);
- впровадження механізмів об'єднання зусиль фахівців в мультидисциплінарних, міжвідомчих, міжсекторних і міжмуніципальних командах з метою координації та ефективного використання обмежених ресурсів;
- вивчення досвіду країн, які перебувають в умовах довготривалих військових конфліктів, наприклад, Ізраїлю;
- розроблення стратегій відновлення та розвитку територіальних громад в умовах невизначеності та турбулентності, що має передбачати сценарне планування із широким залученням жінок і чоловіків, що перебувають у вразливій ситуації через партиципаторні стратегічні сесії;
- зміцнення соціальної довіри між владою та жителями громад шляхом посилення впливовості громадян/-ок у процесі прийняття рішень через роботу рад постраждалого населення, рад ВПО та інших консультативно-дорадчих органів;
- трансформація роботи гуманітарних ініціатив через посилення освітньої складової (міні-навчань), психологічної та іншої підтримки під час надання продуктових та гігієнічних наборів;
- співпраця місцевої влади, бізнесу і громади в напрямку підтримки місцевих ініціатив для розвитку нових видів бізнесу, малого підприємництва; трансформації та координації бізнесів під нові потреби воєнного часу; розвитку соціального підприємництва.

**Вихідні тексти,
що були запропоновані до обговорення експерткам/-там стратегічної сесії
«Гендерні аспекти соціальної стійкості»
29-30 вересня, 5, 7 жовтня 2022 р.**

Прототипи типових сценаріїв розвитку подій в громадах в умовах воєнного часу

- **СЦЕНАРІЙ 1 – гальмування відновлення та розвитку:**
 - люди повертаються в громаду;
 - кількість робочих місць зменшується або не зростає;
 - безробіття зростає; зменшується рівень доходів громади і громадян;
 - збільшуються бюджетні видатки по безробіттю, видатки на соціальну підтримку та догляд в громаді;
 - зв'язки та довіра в громаді можуть зростати, а можуть зменшуватися.
- **СЦЕНАРІЙ 2 – статус-кво:**
 - спостерігається масове неповернення громадян/-ок в громаду;
 - зменшується кількість робочих місць;
 - не відбувається зростання бюджетних виплат по безробіттю, але збільшуються бюджетні видатки на соціальну підтримку та догляд в громаді;
 - зв'язки та довіра в громаді можуть зростати, а можуть зменшуватися, включаючи зв'язки громади із ВПО та біженками/-цями.
- **СЦЕНАРІЙ 3 – інноваційний розвиток людського потенціалу:**
 - громада навчається на отриманому досвіді, збирає дані, аналізує, розробляє нові практики;
 - наявна стратегія громади щодо розвитку людського потенціалу, включаючи ВПО і біженок/-ців;
 - розвивають роботу інституції навчання протягом життя;
 - створюються умови для інновацій та саморозвитку;
 - відбувається розбудова нових горизонтальних зв'язків, підтримка наявних;
 - «голос» вразливих осіб (сімей) береться до уваги, розвивається інклюзія в громаді;
 - застосовуються інструменти громадської участі.
- **СЦЕНАРІЙ 4 – інноваційний економічний розвиток:**
 - наявні відповідні стратегії відновлення та розвитку;
 - відбувається заохочення бізнесу створювати в громадах нові робочі місця з врахуванням нових видів діяльності та нових продуктів;
 - діяльність стає більш продуктивною, адже громада та бізнес досліджують ринок, модернізують виробництво;
 - укріплення міжнародних зв'язків;
 - поступово відновлюється та починає зростати капітал громади.
- **ВАШ ВАРІАНТ**

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Аналітичний звіт

Підп. до друку 24.10.2022
Формат 60x84/8
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 6,51. Тираж 50 прим.

Виготовлювач:
ФОП Кірічок Д. О., 4000, м. Суми,
пров. Академічний, 6.
тел.: +380660021110

Ця публікація була підготовлена в рамках проекту «Підтримка діяльності УНП ФГС СхП у 2021-2023 рр.», який реалізує Інститут економічних досліджень та політичних консультацій за фінансової підтримки Європейського Союзу. Зміст цієї публікації є виключною відповідальністю авторів і жодним чином не відображає точку зору Європейського Союзу чи Інституту економічних досліджень та політичних консультацій.

Контактна інформація

Українська національна платформа
Форуму громадянського суспільства Східного партнерства
eap-csf.org.ua, unp.eap@gmail.com, www.facebook.com/unp.eap.csf

Жіночий Консорціум України
<https://wcu-network.org.ua/>, <https://www.facebook.com/WCUnetwork>, info@wcu-network.org.ua

Центр соціальних досліджень Сумського державного університету
<https://csgard.sumdu.edu.ua/>, <http://surl.li/ddzbi>, csd.sumdu@gmail.com